

100-lecie

Niepodległej w Jaworznie

Śpiewnik

Pieśni Patriotycznych

100-lecie Niepodległej w Jaworznie

Śpiewnik pieśni patriotycznych

Sfinansowano ze środków Fundacji PZU

Jaworzno 2018

Wydawca:

Miejska Biblioteka Publiczna w Jaworznie
Dyrektor – Monika Rejdych

Redakcja:

Monika Rejdych
Anna Ptaszkiewicz-Godzina
Alicja Pacyniak

Autorzy tekstów:

Maria Leś-Runicka, Joanna Perończyk, Alicja Pacyniak

Dobór zdjęć i opracowanie:

Alicja Pacyniak

Skład:

Wojciech P. Knapik

Druk:

Best4U spółka z o. o.

ISBN 978-83-942677-4-2

Część tekstów została zaprojektowana z wykorzystaniem czcionki **Brygada 1918**,
udostępnionej przez Kancelarię Prezydenta RP
z okazji obchodów 100-lecia niepodległości Polski.

Projekt sfinansowano ze środków Fundacji PZU.

FUNDACJA

POLONA/

[Grafika na okładce: *Legion Polski. 1915: chorąży Bolesław Wisłocki ze sztandarem Legionu Polskiego* [1915-1922].]

Pocztówka ze zbiorów Biblioteki Narodowej.

Obiekt dostępny w bibliotece Cyfrowej Polona. [Dostęp: 19 września 2018 r.]

[Grafika na stronie tytułowej: *Ułan i dziewczyna* [1914-1922].]

Pocztówka ze zbiorów Biblioteki Narodowej.

Obiekt dostępny w bibliotece cyfrowej Polona. [Dostęp: 21 września 2018 r.]

SPIIS TREŚCI

Słowo wstępne	5
Historia Legionów Polskich.....	7
Organizacja Legionów Polskich	9
Polski Korpus Posiłkowy (PKP).....	10
Kryzys przysięgowy.....	10
Likwidacja Polskiego Korpusu Posiłkowego.....	11
Szlak bojowy Legionów Polskich.....	12
Znaczenie Legionów Polskich.....	17
Akcja legionowa w powiecie chrzanowskim	18
Legioniści w Jaworznie	20
Bibliografia.....	25
Lista legionistów z miasta Jaworzna w latach 1914-1917 (osoby urodzone i zamieszkałe w Jaworznie)	27
Lista legionistów spoza terenu Jaworzna z lat 1914-1917 (z innych okręgów werbunkowych).....	36

Śpiewnik

Rota	46
O, mój rozmarynie	48
Pierwsza brygada.....	50
Maszerują strzelcy (Piechota)	52
Rozkwitają pąki białych róż (Białe róże).....	54

Płynie Wisła, płynie.....	56
Hej! Hej ułani!.....	58
Wojenko, wojenko	60
Tam na błoni błyszcz kwiecie	62
Powstań, Orle	64
Przybyli ułani pod okienko	66
Hymn strzelecki (Naprzód drużyno strzelecka!)	68
Będziem mieli Polskę (Z tej tu strony Wisły)	70
Hej, Polacy	72
Piosnka górników – legionistów.....	74
Bibliografia.....	75

Słowo wstępne

Żołnierzom walczącym o niepodległość ojczyzny od zawsze towarzyszyły różnorakie pieśni o tematyce wojskowej i patriotycznej. Okres utworzenia i działalności Legionów Polskich nie odbiega od tej reguły. Uważa się nawet, że powstałe w tym czasie utwory zajmują szczególne miejsce w dziejach muzyki polskiej. Do najbardziej znanych należą m.in.: *My, Pierwsza Brygada*, *O, mój rozmarynie*, *Przybyli ułani pod okienko*, *Rozkwitały pąki białych róż*, *Wojenka, wojenka*, *Jak to na wojenke ładnie*, *Jedzie, jedzie na kasztance*, *Naprzód, drużyno strzelecka*.

Wyjątkowość pieśni żołnierskich, w tym legionowych, polega na ich autentyczności. Powstały w chwilach marszu, bitwy, odpoczynku, dodawały odwagi, wyrażały tęsknotę za wolnością i zwyczajnym, codziennym życiem u boku ukochanej, opłakiwały poległych, ale przede wszystkim podtrzymywały na duchu i dawały nadzieję na zwycięstwo. Sporo w nich było humoru, przeważnie bardzo kąśliwego, o czym świadczy mnogość tekstów dowcipnych, śpiewanych częściej i chętniej niż pieśni liryczne i sentymentalne. Do podstawowego tekstu dodawano kolejne zwrotki, zmieniano ich warianty, czy dopasowywano je do określonych okoliczności. Linie melodyczną zapożyczano z utworów ludowych, nie tylko polskich, ale i węgierskich, rosyjskich, francuskich, niemieckich, a także operowych, operetkowych, bądź kabaretowych. Nierzadko układano tekst pod melodie dawnych polskich pieśni patriotycznych i powstańczych.

Pieśni żołnierskie były tak popularne, że już w początkowych miesiącach trwania wojny wydawcy podejmowali się ich publikowania i rozpowszechniania. Pierwszy taki śpiewnik udostępniono w 1915 roku. Został wydany w Krakowie i zawierał ponad dwadzieścia piosenek – zarówno teksty, jak i linie melodyczne. W następnych latach pojawiały się kolejne publikacje z coraz większą liczbą pieśni, dodatkowo wzbogaconych przedmowami, komentarzami i notkami dotyczącymi ich powstania.

Pieśni legionowe, chóralnie śpiewane w roku 1918, po odzyskaniu niepodległości, stanowią świadectwo historii Polski. Przetrwały do czasów współczesnych pomimo zawirowań dziejowych i prób całkowitego pogrzebania tożsamości narodowej Polaków. Powinniśmy zatem pielęgnować tradycję popularyzowania utworów krzepiających żołnierzy, nauczycieli i wychowawców oraz działaczy niepodległościowych. Pragnąc złożyć hołd bohaterom poległym w walce o wolny kraj i w ten wyjątkowy sposób uczcić, przypadającą na 2018 rok, rocznicę stulecia odzyskania przez Polskę niepodległości, składamy na Państwa ręce niniejszą publikację. Oprócz wyboru najpopularniejszych, najpiękniejszych pieśni opatrzonych krótkimi tekstami przybliżającymi okoliczności ich powstania, przygotowany został rys historyczny dotyczący jaworznickich legionistów. Efektem badań prowadzonych przez historyka regionalnego, Panią Marię Leś-Runicką, jest poniższy przyczynek, który, staraniami Miejskiej Biblioteki Publicznej w Jaworznie, został zilustrowany kopiami dokumentów uzyskanych od rodzin legionistów z Jaworzna.

Mamy nadzieję, że publikacja ta rozbudzi chęci do poznawania historii narodu polskiego, w tym także losów naszej Małej Ojczyzny – Jaworzna.

Zapraszamy zatem do wspólnego celebrowania tej wyjątkowej rocznicy z pieśnią patriotyczną na ustach.

Redakcja

[Karta z publikacji *O mój rozmarynie*, powstałej
w okresie I wojny światowej [1914–1917]]

Ze zbiorów Biblioteki Narodowej.
Obiekt dostępny w bibliotece cyfrowej Polona.
[Dostęp: 18 września 2018 r.]

Historia Legionów Polskich

3 sierpnia 1914 roku w Krakowie, w Oleandrach, z członków Związku Strzeleckiego (ZS) i Drużyn Strzeleckich (PDS)¹ sformowano 1 Kompanię Kadrową. W nocy, z 5 na 6 sierpnia 1914 roku, nastąpił wymarsz kompanii w kierunku Miechowa, z przekroczeniem granicy w okolicy Michałowic. W następnym dniu, z Krzeszowic, wyruszył na teren Królestwa oddział w sile czterech kompanii, a 8 sierpnia kolejny, złożony z trzech kompanii. 12 sierpnia, po kilku potyczkach, oddziały strzeleckie, na czele z Józefem Piłsudskim, zajęły Kielce. Główny cel operacji – wzniecenie antyrosyjskiego powstania narodowego Polaków, nie został jednak osiągnięty. Okazało się, że polskie społeczeństwo nie było gotowe i nie podjęło wezwania do czynu zbrojnego. Oddziały polskie przyjęte zostały niechętnie, a nawet, w niektórych okolicach, wrogo. Polska ludność określała rosyjskie wojska jako „naszych”. Ustąpienie Rosjan uważano za chwilowe; święcie wierzono, że armia rosyjska jest niewyciężona, ponieważ w Rosji nie zabraknie nigdy żołnierzy i chleba.

Pierwsze oddziały legionowe musiały wycofać się i powrócić do Galicji. 16 sierpnia nastąpiło porozumienie galicyjskich stronnictw politycznych i utworzenie Naczelnego Komitetu Narodowego (NKN), który stanowił polityczny patronat nad polskimi legionami. Władze austriackie, w piśmie z dnia 27 sierpnia 1914 roku, wyraziły zgodę na utworzenie dwóch Legionów – Zachodniego w Krakowie i Wschodniego we Lwowie, ogółem w liczbie 17 tys. żołnierzy. Do oddziałów mogli wstępować ochotniczo mężczyźni niezobowiązani do jakiegokolwiek służby wojskowej w c.k. armii austriackiej, nie tylko w służbie czynnej, ale również w obronie krajowej i pospolitym ruszeniu. Oficerowie rezerwiści mogli służyć w legionach, pod warunkiem uzyskania zgody władz wojskowych. Obowiązywały komenda i język służbowy polski oraz mundur kroju strzeleckiego. Legioniści mieli brać udział wyłącznie w walkach przeciw Rosji. Było to włączenie do armii zaborczej na zasadach formacji pospolitego ruszenia, bez doprecyzowania zakresu samodzielności. Koniecznym stało się dokonanie wyboru – prowadzić samotną walkę w oparciu o własne skromne siły, albo wejść do wielomilionowej armii austriackiej, jako niewielka siła zaświadczaająca o polskości i odrębności ruchu niepodległościowego. Te trudne warunki przyjął Józef Piłsudski. Przyszłość pokazała, że jego wybór był trafny.

Legion Wschodni organizowany został we Lwowie. Zgłosiło się do niego około 6 tys. ochotników. 28 sierpnia 1914 roku legioniści podjęli decyzję o opuszczeniu Lwowa, miało to miejsce po informacji o nadciągającej do miasta armii rosyjskiej. Ochotnicy podążyli pieszo i koleją w kierunku zachodnim, aż znaleźli się w Mszanie Dolnej. Cały czas prowadzona była akcja propagandowa Narodowej Demokracji (Endecja) przeciw tworzeniu Legionów. Wzmocniono agitację prorosyjską, szerzono plotki i nieprawdziwe wiadomości o klęskach Legionu Zachodniego i rzekomym samobójstwie Piłsudskiego. Wywołany chaos i wynikający z niego niepokój spowodowały, że ochotnicy masowo zaczęli rezygnować i wyjeżdżać do domu. Pozostało około 800 ochotników, których wcielono do 2 pułku piechoty, organizowanego w tym czasie w Krakowie.

¹Związek Strzelecki (ZS) – W czerwcu 1908 roku powstał we Lwowie tajny Związek Walki Czynnej (ZWC) założony przez Kazimierza Sosnkowskiego, ale z inspiracji Józefa Piłsudskiego. Celem tej organizacji było wykształcenie organizatorów dla przyszłego powstania zbrojnego w zaborze rosyjskim. Dla działalności legalnej, utworzono w 1910 roku Związek Strzelecki we Lwowie i Towarzystwo Sportowo-Gimnastyczne „Strzelec” w Krakowie. Związek Walki Czynnej był organizacją nadrzędną, kierowniczą, komendantem wojskowym był Józef Piłsudski. Organizacja strzelecka miała charakter wojskowy, była centralnie zarządzana, głównie funkcjonowała jako szkoła wojskowa. W 1912 roku dokonano reorganizacji, powołano Komendanta Głównego Józefa Piłsudskiego i Szefa Sztabu Głównego Kazimierza Sosnkowskiego.

Polskie Drużyny Strzeleckie (PDS) – powstały w 1911 roku we Lwowie i utworzone zostały przez Organizację Młodzieży Niepodległościowej „Zarzewie”. Głównymi działaczami byli: Mieczysław Neugebauer, Marian Januszajtis, Henryk Bagiński, Eugeniusz Romer. Członkowie odbywali zajęcia w szkole rekruckiej, podoficerskiej i podchorążych. Program nauczania był podobny, jak w Związku Strzeleckim. W 1911 roku stworzono wspólne komisje regulaminowe i wyszkoleniowe, rozpoczęto prace nad regulaminem służby polowej i piechoty. Współpraca zbliżyła obie organizacje, co umożliwiło w chwili wybuchu wojny podporządkowanie PDS Józefowi Piłsudskiemu. W lipcu 1914 roku stan organizacji PDS wynosił 5060 członków w 135 drużynach.

Legion Zachodni sformowany został w Krakowie, początkowo w składzie 1 pułku piechoty pod dowództwem Józefa Piłsudskiego, który został skierowany na front jako tylna straż armii austriackiej na linię Nowy Korczyn – Opatowiec, na lewym brzegu Wisły. W Krakowie, we wrześniu 1914 roku, sformowano 2 i 3 pułk piechoty. Oddziały te głównie składały się z członków Związku Strzeleckiego, Drużyn Strzeleckich, Polowych Drużyn Sokolich oraz Drużyn Bartosowych.² Z początkiem października zostały przerzucone z Krakowa na front karpacki, gdzie odbyły zwycięską kampanię wojenną.

Przynależność taktyczna i zmiany:						Udział w pracy liniowej.		
Od dnia	Do dnia	Pułk	Bat.	Kompania	Stacja	Od	Do	Ilość udziału w bitwach
14/12/14	14/12/14	3	4	15	sekcja			
15/12/14	15/12/14	3	3	9	-			
16/12/14	16/12/14	3						
17/12/14	17/12/14	3						

1	Imię i nazwisko	Klemens Tatarczucha
2	wyznanie	rym. kat.
3	data i miejsce urodzenia	10. IV. 1894 Korytkowice
4	przynależny (gmina i powiat)	Wieliczka Galicja
5	Strzelec dr. strzeleckich dr. bartosow. dr. sokolich	
6	wziął do Legionu data	13. IX. 1914

DEPARTAMENT WOJSKOWY N. K. E.
CENTRALNY URZĄD EWIDENCYJNY
Legionów Polskich

L. 665. Dupl. wyśt. 22/10. 1914

Opis osoby:

Wzrost: 163 cm.
Włosy: ciemne
Oczy: niebieskie
Nos: prosty
Usta: ...
Znaki szczególne: ...

Karabin: Bagnet

Nr. Nr.

Władza językami:
1. polski
2.
3.

Zawód przed wstąpieniem do wojska:

[Karta wojskowa Klemensa Tatarczucha.]

Kopia cyfrowa ze zbiorów MBP w Jaworznie.
Dokument przekazany przez rodzinę legionisty.

²Polowe Drużyny Sokole – oddziały wyćwiczone, umundurowane, a nawet w pewnym stopniu uzbrojone przez TG „Sokół”. Złożone z ochotników sokolów stanowiły zwarte jednostki z określonych gniazd. Drużyny Bartosowe – utworzone przez Związek Młodzieży Polskiej „Zet” w roku 1908 we Lwowie. Skupiały głównie młodzież wiejską wywodzącą się z terenów Galicji Wschodniej. W 1912 r. przekształcone w organizację wojskową.

Organizacja Legionów Polskich

Początkowo działały dwa legiony – Wschodni został zlikwidowany 21 września 1914, zanim jeszcze na dobre powstał. Legion Zachodni istniał do 19 grudnia 1914 roku, pod dowództwem gen. Rajmunda Baczyńskiego (do 25 września 1914), a następnie gen. Karola Durskiego-Trzaski. Pomimo tego, że przetrwał tylko jeden legion, nazwa mnoga – Legiony Polskie – pozostała.

Sformowanie brygad Legionów Polskich:

I Brygada – od 19 grudnia 1914; dowódcy: Józef Piłsudski (do 27 września 1916 roku), Kazimierz Sosnkowski (do października 1916), Marian Żegota-Januszajtis (do 30 lipca 1917, kiedy została rozformowana).

II Brygada – od 15 kwietnia 1915; dowódcy: Ferdynand Küttner (do 14 lipca 1916), Józef Haller (do 19 lutego 1918, kiedy brygada przeszła na drugą stronę frontu).

III Brygada – od 8 maja 1915; dowódcy: Wiktor Grzesicki (do 14 lipca 1916), Stanisław Szeptycki (do 14 listopada 1916), Zygmunt Zieliński (do 25 kwietnia 1917), Bolesław Roja (do 30 lipca 1917, kiedy została rozformowana).

Wszystkie brygady podlegały austriackiej Komendzie Legionów Polskich, na której czele stali:

- Gen. Karol Durski-Trzaska, do 27 stycznia 1916 roku.
- Płk Józef Haller, czasowy komendant, od 16 marca do 2 kwietnia 1915 roku.
- Gen. Stanisław Puchalski, do 14 listopada 1916 roku.
- Płk brygadier Józef Haller pełniący obowiązki komendanta, od 4 do 13 listopada 1916 roku.
- Płk Stanisław Szeptycki, do 25 kwietnia 1917 roku.
- Płk Zygmunt Zieliński, do 19 lutego 1918 roku.

Legiony Polskie były pełnymi jednostkami wojskowymi, podzielonymi w zależności od typu uzbrojenia. Oprócz piechoty zorganizowane zostały oddziały kawalerii, w sumie utworzono dwa pułki ułanów, każdy po trzy szwadrony. Od września 1914 roku powiększano również jednostki artylerii, formując kolejne baterie, z kolei w 1916 roku utworzono 1 pułk artylerii. Poza liniowymi oddziałami, istniało zaplecze – sąd polowy, duszpasterstwo polowe, żandarmeria, intendentura, prowiantura, tabory, piekarnie polowe, 10 szpitali garnizonowych i polowych, ambulatorium dentystyczne, służba zdrowia, służba weterynaryjna, 2 szpitale dla koni i majdan źrebiąt, magazyny broni i umundurowania, komenda placu m.in. w Wiedniu i Budapeszcie, 13 stacji zbornych itp. W połowie 1915 roku w pełnym składzie piechoty, artylerii i kawalerii w legionach służyło 25 tys. żołnierzy, z tego 15 tys. w trzech brygadach, w tym: 9,5 tys. żołnierzy liniowych.

Polski Korpus Posiłkowy (PKP)

Latem 1916 roku narastało niezadowolenie z postawy Austrii, która w ciągu dwóch lat wojny nie zdołała określić swego stanowiska w sprawie polskiej. Rada Pułkowników³ postulowała przekształcenie legionów w odrębny korpus, odwołanie austriackich oficerów oraz traktowanie legionów jako kadr przyszłego wojska polskiego. Najważniejszym postulatem było powołanie tymczasowego Rządu Narodowego, reprezentującego Galicję i Królestwo Polskie. Piłsudski, już od 1915 roku, żądał od NKN stanowczej postawy wobec Austrii. Ograniczał werbunek do legionów i dążył do jego całkowitego wstrzymania, traktując to jako kartę przetargową. W sierpniu 1916 roku złożył, w akcie protestu, swoją prośbę o dymisję, która została przyjęta 29 września 1916 roku. Na wezwanie Piłsudskiego rozpoczęła się akcja składania dymisji lub prośby o przeniesienie do armii austriackiej. Odeszło wtedy wielu oficerów i żołnierzy I i III Brygady. Dopiero 20 września 1916 roku cesarz Franciszek Józef I podpisał dekret o powołaniu Polskiego Korpusu Posiłkowego, który miał być rozwinięty do dwóch dywizji.

Nastąpiła likwidacja legionów, w ich miejsce utworzono Polski Korpus Posiłkowy, składający się z trzech brygad, każdy po dwa pułki piechoty, dwa pułki ułanów i pułk artylerii, który podlegał bezpośrednio Komendzie Legionów. Uporządkowano numerację i przynależność poszczególnych pułków do Brygad, dokonano dozbrojenia itp. W listopadzie 1916 roku łącznie służyło w PKP 17 tys. żołnierzy, w tym 11,5 tys. żołnierzy frontowych, wśród których przeważali poddani austrowęgierscy – 67%. Prawie 1/3 to obywatele innych państw, głównie Polacy z Królestwa Polskiego.

Kryzys przysięgowy

W kwietniu 1917 roku, Austro-Węgry przekazały PKP swojemu sojusznikowi – Niemcom. Polski korpus przechodził pod dowództwo warszawskiego gubernatora gen. Hansa von Beselera. Do Królestwa legionistów z frontu przewieziono transportem kolejowym. Pułki piechoty rozlokowano w Łomży, Różanie, Warszawie, Modlinie, Pułtusku i w Dęblinie. Polskie oddziały przeszły na etat i uzbrojenie armii niemieckiej. W związku z tym, po 1 lipca 1917 roku, legionieści, obywatele Austro-Węgier, mieli powrócić pod rozkazy austriackich władz wojskowych. Natomiast legionieści pochodzący z Królestwa Polskiego zobowiązani byli do złożenia przysięgi wojskowej cesarzowi Niemiec. Ten fakt został wykorzystany jako pretekst do zerwania związku z państwami centralnymi. Piłsudski polecił odmowę złożenia przysięgi. W jego ocenie skończyła się wspólna droga z państwami centralnym. W wyniku rewolucji lutowej 1917 roku Rosja została osłabiona. W tej sytuacji należało przejść do obozu przeciwnego, przyszła kolej na pokonanie Niemiec i Austrii. Przeciwnie stanowisko zajmował Władysław Sikorski, szef Departamentu Wojskowego NKN, który dążył do liczebnego zwiększenia Legionów jako zawiązku polskiej armii. Ta armia miała być podstawą, na której można było oprzeć żądania pod adresem Austrii i Niemiec o rozwiązanie sprawy polskiej. Takie rachuby nie były jednak uprawnione, ponieważ dotychczasowe postępowanie obu państw wykazywało, że Polacy nie mają podstaw do żadnych nadziei.

*„...nie myślę naprawdę dopuścić do tworzenia wojska polskiego, a chcą natomiast uczynić z Legionów, co najwyżej oddział pomocniczy wojsk rzeszy niemieckiej i w tym charakterze utrzymać je do końca wojny; a jeśli by to udało się nie miało gotowi są Legiony rozbić. Tę drugą część programu zaczęli właśnie realizować...”.*⁴

Sytuacja wśród legionistów była bardzo gorąca, prowadzono agitację i wywierano ogromne naciski na poszczególnych żołnierzy. Przysięga obowiązywała obywateli Królestwa Polskiego

³Rada Pułkowników – grupa starszych oficerów Legionów Polskich istniejąca w 1916 roku, która dążyła do utrzymania jedności i zgody pomiędzy pułkami Legionów. Należeli do niej dowódcy pułków, ich zastępcy oraz oficerowie sztabowi brygad. Rada działała tylko w 1916 roku, wynikiem jej memoriałów do władz austriackich było ujednolicenie mundurów legionowych, salutowania dwoma palcami, ustąpienie austriackich oficerów (płk Küttnera, gen. Wiktora Grzesickiego) i zastąpienie ich oficerami – płk Józefem Hallerem, płk Stanisławem Szeptyckim.

⁴Pod pręgierz opinii, anonimowy druk z 1917 roku, s. 2.

– takich legionistów było łącznie 6577, w tym 286 oficerów. Z tej grupy odmówiło przysięgi 4729 osób (72%), w tym 181 oficerów (63,3%). W większości pochodzili z I i III Brygady. W II Brygadzie i na zapleczu tyłowym przysięgi odmówiło około 67% żołnierzy, ale tylko 25% oficerów. Niemcy odmawiających przysięgi oficerów internowali w Beniaminowie, a podoficerów i szeregowców – w Szczypiornie.⁵ W nocy z 21 na 22 lipca zatrzymano Piłsudskiego i Sosnkowskiego, aresztowano również około 90 osób związanych z obozem niepodległościowym. W anonimowym druku zawarto przepowiednię, że aresztowanie Piłsudskiego nie będzie długie, a bramy więzienia „...odewrą się bardzo prędko, a więzień wróci jako Wódz...”.⁶

Obozy internowanych legionistów istniały do marca 1918 roku, kiedy komendant POW⁷, pułkownik Edward Rydz-Śmigły, rozkazał wstępowanie do Polskiej Siły Zbrojnej (PSZ) lub POW. W przewidywaniu bliskiego końca wojny chodziło o przygotowanie odpowiednich oddziałów wojskowych dla usunięcia okupantów, zabezpieczenia kraju przed grabieżami wycofujących się wojsk niemieckich i austriackich. Internowani legioniści masowo występowali z wnioskami o przyjęcie do PSZ, do czego władze niemieckie nie mogły ich wcześniej namówić, ani zmusić. W tej sytuacji, do lipca 1918 roku, obozy internowanych zostały zlikwidowane.

Likwidacja Polskiego Korpusu Posiłkowego

W wyniku akcji przysięgowej legionistów, obywateli Galicji zorganizowano ponownie w Polski Korpus Posiłkowy, który składał się już tylko z II Brygady – 2 i 3 pp, 2 p. ułanów, pułku artylerii – łącznie 347 oficerów i 5700 podoficerów i szeregowych. Nowym dowódcą został płk Zygmunt Zieliński, dotychczasowy dowódca II Brygady. Korpus został oddany władzom austriackim, przewieziony do Galicji, w rejon Przemyśla. Legioniści byli przekonani o słuszności swej decyzji, ponieważ uważali się za kadry przyszłej armii polskiej. Pomimo dotychczasowych rozczarowań chcieli wierzyć, że Austria i Niemcy pozwolą na powstanie niepodległego państwa polskiego, a PKP będzie zaczątkiem polskiej armii. Rozczarowanie przyszło szybko, gdyż Austriacy nie dbali o ich dobre wyposażenie. Polskie pułki były na tzw. etacie śmierci. Pozbawione uzupełnień, słabo uzbrojone, w pierwszych walkach mogły zostać zniszczone. Na przełomie października i listopada 1917 roku, II Brygada została przerzucona na front nad Prutem i Dniestrem, jako rezerwa 3. Armii.

W lutym 1918 roku, kiedy doszły wiadomości o zawartym traktacie brzeskim między państwami centralnymi i Ukrainą, w którym jej przyznano Chełmszczyznę i część Podlasia – czara goryczy się przelała. Oburzenie było ogromne, traktat brzeski potraktowano jako kolejny rozbiór Polski⁸. Polscy legioniści postanowili demonstracyjnie zerwać związek z państwami centralnymi, ponieważ Austria i Niemcy przekroczyły wszelkie granice politycznej nieodpowiedzialności i sojuszniczej niełojalności. Zdecydowano się na przejście na drugą stronę frontu, gdzie organizowały się polskie oddziały wojskowe.

W nocy, z 15 na 16 lutego 1918 roku, oddziały II Brygady pod Rarańczą spotkały się z austriacką piechotą i przeszły linię frontu na stronę rosyjską. Zginęło 16 legionistów i 11 żołnierzy austriackich. W sumie przebiło się około półtora tysiąca żołnierzy i stu oficerów 2 i 3 pułku piechoty LP. Nie udało się oddziałom ułanów i artylerii oraz taborom i oddziałom tyłowym: żandarmerii, kolumnie sanitarnej i łącznościowej oraz piekarni polowej. Te oddziały zostały

⁵Obóz w Szczypiornie zasłynął z uprawiania przez żołnierzy piłki ręcznej, którą nazwano szczypiorniakiem. W związku z tym piłkarze ręczni są nazywani często szczypiornistami.

⁶Prawdziwe powody uwięzienia Piłsudskiego i zniszczenia Legionów. Anonimowy druk z 1917 roku, s. 14.

⁷Polska Organizacja Wojskowa (POW) – tajna organizacja utworzona w sierpniu 1914 roku w Królestwie Polskim. Powstała z inicjatywy Józefa Piłsudskiego z połączenia konspiracyjnego Związku Walki Czynnej i grup Armii Polskiej. Komendantem głównym, do lipca 1917 roku był Józef Piłsudski, po nim Edward Rydz-Śmigły.

Polska Siła Zbrojna (PSZ) – zwana z niemiecka Polnische Wehrmacht, siły zbrojne Królestwa Polskiego pod dowództwem warszawskiego gubernatora Hansa von Beselera, od aktu wydanego 5 listopada 1916 roku. W dniu 13 października 1918 roku zaprzysiężone zostały Radzie Regencyjnej, jako Wojsko Polskie. Stanowiła pier wsze kadry armii, tworzonego w listopadzie 1918 roku, Państwa Polskiego.

⁸Traktat brzeski – pokój zawarty w dniu 9 lutego 1918 roku w Brześciu między Niemcami i Austro-Węgrami i ich sojusznikami, a Ukrainą. Zwany również pokojem „chlebowym”, ponieważ za dostawy ukraińskiego zboża oddano tereny Chełmszczyzny z polską ludnością Ukraińskiej Republiki Ludowej. Był również pokój brzeski z dnia 3 marca 1918 roku zawarty przez państwa centralne z Rosją radziecką, który kończył wojnę na froncie wschodnim.

aresztowane i internowane, w liczbie 101 oficerów oraz 3334 żołnierzy wraz z podoficerami. Osadzeni najpierw w obozach na Węgrzech – Szaldobos, Hust, Marmaros-Sziget, Bustyhaza, Dulfava, Szeklence, w toku śledztwa zostali podzieleni na trzy grupy – oskarżonych, świadków i uwolnionych od zarzutów. Trzecia, najliczniejsza grupa została wcielona do pułków austriackich i wysłana na front włoski, z adnotacją w aktach „politycznie podejrzany”. Przed sądem postawiono grupę, która została oskarżona o zbrojne działanie przeciw armii Austro-Węgier, zbiorowy spisek, zabójstwa austriackich żołnierzy, dezercję oraz kradzież mienia wojskowego. Oskarżenie obejmowało 115 legionistów, w tym 89 oficerów, 26 podoficerów i szeregowych. Oskarżyciel żądał dla większości kary śmierci, a dla kilkunastu osób – 20 lat ciężkiego więzienia. Był to okres schyłku monarchii habsburskiej. Sytuacja państw centralnych była fatalna, na froncie bałkańskim trwała demobilizacja. Politycy galicyjscy cały czas zabiegali u cesarza o przerwanie procesu. Ich starania zakończyły się powodzeniem. 2 października 1918 roku sąd ogłosił umorzenie procesu na podstawie aktu łaski cesarza Karola I.

Grupa, która przedarła się przez front, pod dowództwem gen. Józefa Hallera, na początku marca połączyła się z II Korpusem Polskim. Potem nastąpiła reorganizacja piechoty korpusu, bataliony legionowe weszły do 4 i 5 pułku Strzelców Polskich. II Korpus Polski pod dowództwem Józefa Hallera został w dniu 12 maja 1918 roku, w bitwie pod Kaniowem, rozбитý przez Niemców. Z ogólnej liczby 7 tysięcy do niewoli dostało się 250 oficerów i około 3 tysięcy żołnierzy. Większości udało się ucieczka, dzięki temu niewoli uniknęli również dowódcy – Józef Haller i Michał Żymierski. W ten sposób zakończyła się epopeja wojenna II Brygady Legionów (zwanej Karpacką lub Żelazną), jedynej jednostki polskiej, która walczyła z armiami wszystkich zaborców – Rosjanami, Austriakami i Niemcami. Był to koniec działalności Legionów, ale nie walki Polaków. Dla sporej grupy legionistów nastąpiła tylko krótka przerwa, gdyż już jesienią 1918 roku wstępowali w szeregi organizowanego Wojska Polskiego. Walczyli w obronie granic, wielu tworzyło kadry Wojska Polskiego, a w kampanii wrześniowej 1939 roku należeli do wytrwałych i bohaterskich obrońców Polski.

Szlak bojowy Legionów Polskich

Pierwsze jednostki Legionów, decyzją austriackiego Naczelnego Dowództwa tzw. AOK (Armee-Ober-Kommando), zostały skierowane na oddzielne fronty. Interwencje NKN w tej sprawie oraz interpelacje polskich posłów do parlamentu wiedeńskiego, pozostały bez odpowiedzi. Przez pierwszy rok wojny Legiony walczyły oddzielnie, przydzielane do różnych formacji austriackich.

I Brygada

W początkowym okresie, jako tzw. grupa Piłsudskiego, przydzielona została do austriackich formacji walczących na terenie Królestwa Polskiego. Sytuacja na froncie wschodnim dla armii austriackiej była fatalna, ze względu na znaczną przewagę Rosji. Pierwszy okres wojny (sierpień–grudzień 1914) przebiegał na stałym odwrocie Austriaków. Już we wrześniu Rosjanie zajęli Galicję Wschodnią, 2 września byli we Lwowie, do końca 1914 roku przybyli pod Kraków. Legioniści walczyli z wielkim poświęceniem, odnosząc sukcesy w potyczkach i bitwach. Do zwycięskiej chwały legionistów należały walki: Nowy Korczyn i Opatowiec (wrzesień 1914), Czarkowy (25 IX 1914), Anielin – Laski (22–26 X 1914), przejście przez Ulinę Małą (9–11 XI 1914), Krzywopłoty (16–19 XI 1914). Następnie oddziały przeszły na Podhale, gdzie stoczono bitwy: Marcinkowice (5–6 XII 1914), Pisarzowa (7 XII 1914), Łowczówek (22–25 XII 1914).

Zgodnie z rozkazem, z dnia 19 grudnia 1914 roku, zarządzone zostało sformowanie I Brygady Legionów Polskich pod dowództwem brygadiera Józefa Piłsudskiego (szefem sztabu był ppłk Kazimierz Sosnkowski). 28 lutego 1915 roku, po odpoczynku w Kętach, I Brygada została przewieziona koleją do Jędrzejowa. Z początkiem marca rozpoczęły się walki pozycyjne nad Nidą, legioniści zajęli odcinek od Chojn (koło Imielnicy) do Pawłowic. W maju 1915 roku nastąpiła ofensywa armii niemiecko-austriackiej, przełamanie frontu pod Gorlicami, co spowo-

dowało, że Rosjanie opuścili pozycje nad Nidą. I Brygada ruszyła w pościg za nieprzyjacielem, szlak bojowy znaczyły bitwy: Konary (16–25 V 1915), Ożarów (25–29 VI 1915), Tarłów (30 VI – 2 VII 1915). Po przekroczeniu Wisły, walki na Lubelszczyźnie – Jastków (30 VII – 3 VIII 1915), Kamionka (4–7 VIII 1915), Raśna (21–24 VIII 1915).

W czasie walk pod Ożarowem koło Lubartowa, 5 sierpnia przypadła pierwsza rocznica wymarszu Pierwszej Kadrowej. Dzień później, 6 sierpnia 1915 roku, Warszawa była wolna od rosyjskiego zaborcy, wkroczyły do niej oddziały niemieckie. Legionistom odmówiono tego zaszczytu, co najlepiej obrazowało stosunek państw centralnych do sprawy polskiej, a w szczególności uznanie zasług i poświęcenia Legionów Polskich. 27 sierpnia 1915 roku I Brygada oraz 4 pp skierowane zostały na Wołyń. A to oznaczało spotkanie z II i III Brygadą LP, które do jesieni 1915 roku zostały zgromadzone na froncie wołyńskim.

II Brygada

Początkiem brygady były 2 i 3 pp wysłane z Krakowa na front 1 października 1914 roku. Działalność bojową można podzielić na następujące kampanie:

- **karpacka (5 X 1914 – 15 IV 1915)**, której pierwsze zadanie polegało na oczyszczeniu węgierskiego komitatu Marmaros-Sziget z oddziałów Kozaków, nękających miejscową ludność lotnymi napadami. Akcja trwała około dwóch tygodni, zakończyła się zajęciem miasta Marmaros-Sziget. Kolejnym celem było sforsowanie przełęczy Rogodze Wielkie i wyrzucenie Rosjan z doliny Bystrzycy, znajdującej się po drugiej stronie gór, na terenie Galicji. Do przekroczenia pasma niezbędna okazała się budowa drogi, nazwanej „drogą Legionów”. Trasa liczyła 6 km długości i prowadziła wzdłuż zbocza o nachyleniu 15 stopni. Postawiono na niej znany Krzyż Legionów Polskich z napisem: „...dla Ciebie Polsko i dla Twej chwały!”. 19 października przekroczona została przełęcz Pantyrska i rozpoczęto wyzwalać Galicję. Szlak bojowy znaczone był bitwami – Nadwórna (24 X 1914), Mołotków (29 X 1914), Ökörmezö (12 XII 1914 – 10 I 1915), Kirlibaba (18–21 I 1915), Zielona i Rafajłowa (24–25 I 1915). Oddziały legionowe były źle wyposażone, słabo uzbrojone i niemal prosto z wagonów kolejowych rzucone do walki. Działania prowadzono na niezmiernie trudnych, górskich terenach, w ekstremalnych warunkach atmosferycznych – zamiecie śnieżne, temperatury 20–30 stopni poniżej zera.¹⁰ Zakończeniem kampanii karpackiej, które miało miejsce w Kołomyi, 15 kwietnia 1915 roku, było sformowanie II Brygady LP zwanej Karpacką, złożonej z 2 i 3 pp, oddziału kawalerii i dywizjonu artylerii.
- **bukowińska (15 IV 1915 – 12 VI 1915)**, obejmująca walki nad Prutem, przełamanie rosyjskiego frontu pod Zadobrowką (11 VI 1915), Rarańczą (12–17 VI 1915), Rokitną (13 VI 1915) – słynna szarża jazdy polskiej na potrójne linie rosyjskich okopów, z 63 ułanów zginęło 18, a 24 zostało rannych, poległo całe dowództwo 2 szwadronu, na czele z rtm. Zbigniewem Dunin-Wąsowiczem.¹¹
- **besarabska (15 VI 1915 – 20 X 1915)**, podczas której prowadzono walki pozycyjne na granicy Bukowiny i Besarabii (prawie cztery miesiące walk pod Rarańczą, w ramach 7 Armii i XI Korpusu). 30 września 1915 roku, w rocznicę wymarszu II Brygady z Krakowa, odbyła się uroczystość, na którą przybył z wieńcem dębowym, ze wstęgami dla legionistów i licznymi odznaczeniami bojowymi, dowódca XI Korpusu gen. Ignaz Korda. Podsumowanie walk II Brygady wyglądało następująco:
- *„...Przez cały ten rok nie straciliśmy ani jednego posterunku naszej obronie powierzonego, nie staliśmy się, ani razu powodem do cofnięcia się z linii raz zajętej. Jeśli przyszło się cofać, to druga brygada szła zawsze w tylnej straży, chroniąc inne oddziały. Gdy przyszło iść naprzód,*

¹⁰W krwawej bitwie pod Mołotkowem – 2 i 3 pułk Legionów, około 8 tys. żołnierzy, stawiał opór liczącej 16 tys. dywizji rosyjskiej, atakującej z 48 działami i 32 karabinami maszynowymi. Legioniści dysponowali zaledwie 14 działami, karabinów maszynowych nie mieli wcale.

¹¹W 1923 roku prochy kawalerzystów spod Rokitny sprowadzono do Krakowa na cmentarz rakowicki. W 1925 roku obok spoczął gen. Zygmunt Zieliński, który w testamencie prosił o taki pochówek, ograniczając celebrę pochówku do zaśpiewania przez byłych legionistów pieśni ułańskiej „Śpij kolego, twarde łóżo, obaczmy się jutro może, śpij kolego w ciemnym grobie, niech się Polska przyśni Tobie.”

to szliśmy na czele. Tak było pod Nadworną, potem pod Maksymcem, Kirlibabą i nad Prutem. Nie mając wyćwiczonych żołnierzy i oficerów, stanęliśmy w rzędzie armii regularnych, dorównaliśmy męstwem innym....”

Zgodnie z rozkazem, 20 października 1915 roku II Brygada odeszła z pozycji pod Rarańczą i odjechała na Wołyń, gdzie nastąpiło połączenie jednostek legionowych.

III Brygada

8 maja 1915 roku utworzono III Brygadę składającą się z 4 i 5 pułku piechoty.

- Pierwsze walki pod Jastkowem (30 VII – 3 VIII 1915) niedaleko Lublina, później walki pościgowe na Lubelszczyźnie.
- W październiku 1915 roku odesłano brygadę na front wołyński.

Kampania wołyńska (18 X 1915 – 5 X 1916) – zebrano wszystkie brygady legionowe na jednym froncie i odtąd walczyły obok siebie. Ofensywę, mającą na celu całkowite wyparcie Rosjan z Galicji Wschodniej, dowództwo austriackie zaplanowało na jesień 1915 roku. Legiony Polskie pozostawały w rezerwie frontu galicyjskiego i były użyte na różnych odcinkach frontu. Działy w dwóch grupach operacyjnych, jedna pod dowództwem Piłsudskiego, drugą dowodził gen. Trzaska-Durski. Wśród najważniejszych potyczek wymienić należy: Stowygorz (3 X 1915), Kulikowice (18 X 1915), Kukle-Jabłonka (20–21 X 1915), Kamieniucha (29 X 1915) i Kostiuchnówka (3–14 XI 1915) – zaliczana do ostatnich z większych bitew 1915 roku. Front nad Styrem ustabilizował się, po obu stronach ustały działania zbrojne. Po jesiennej kampanii legionowe oddziały chwalone były przez austriackie dowództwo: „...w uporczywych walkach, często przeciw przeważającym siłom nieprzyjacielskim, umiało kierownictwo nawet w najdrobniejszych oddziałach zawsze zwycięsko postępować naprzód, a szeregi legionowe co do wytrzymałości fizyczne, uczyniły wszystko, co leży w ludzkiej mocy...[...] szczególne uznanie za ich nadzwyczajne, pełne inicjatywy zachowanie...” i tym podobne laurki pochwalne.

Legiony podporządkowane zostały korpusowi kawalerii gen. Hauera, II i III Brygada stały na linii od Kostiuchnówki do Optowej, a I Brygada przeszła do odwodu korpusu i została odesłana na odpoczynek do Karasina i Leszniewki. W pobliżu Wołczecka zbudowana została kwatera zimowa Komendy Legionów – nazwana Legionowem. Było to osiedle ziemianek i różnego rodzaju budynków, które stanowiły siedziby dowództw brygad, pułków i służb. Budynki zbudowano z nieokorowanych okrągłaków sosnowych. Osiedle zelektryfikowano z własnego dynamy. W osobnym budynku założono kino. Na wiosnę upięszono go poprzez zagospodarowanie terenu, wytyczenie dróg, klombów i roślinnych rabat. W okolicy Optowej wybudowano podobne osiedla dla III Brygady, utrzymane w stylu zakopiańskim, które nazwano: Rojowe Osiedle, Nowy Jastków i Nowe Kukle.

II Brygada miała swoją kwaterę dwa kilometry na zachód od Wołczecka, nazwaną Nową Rarańczą. Żołnierzom zapewniono normalne warunki życia, mieli łóżka-prycze, stoliki, półki, krzesła, korzystali z kasyna, gdzie znajdowała się również jadalnia. Podobnie było w Karasinie, gdzie stacjonowała piechota I Brygady z Piłsudskim na czele oraz Leszniewce, tam kwaterowała kawaleria I Brygady. Nie ograniczano się tylko do osiedli, stosownie do zwyczajów tamtej wojny, zbudowano umocnienia obronne. Powstała linia podwójnych okopów, umocniono punkty obrony, za pozycjami rozbudowano sieć kolejek dowozu amunicji i zaopatrzenia. Wybudowano reduty, schrony i granatniki. W czasie pobytu w odwodzie prowadzono szkolenia i zajęcia wojskowe, organizowano ćwiczenia w strzelaniu.

W połowie maja 1916 roku, spodziewając się rosyjskiej ofensywy, podciągnięto legionowe oddziały bliżej frontu. Rosyjska ofensywa rozpoczęła się 4 czerwca 1916 roku, pod dowództwem gen. Aleksandra Brusilowa. Skierowana była na południowy front, obstawiony siłami Austro-Węgier. Z powodu braku możliwości odniesienia zwycięstwa na odcinku północnym

i środkowym, gdzie stała armia niemiecka, Rosjanie chcieli uzyskać przełamanie, pokonując słabszego przeciwnika, za którego uchodziła armia monarchii habsburskiej. Już 7.czerwca osiągnęli sukces, zajmując bez większego oporu Łuck. Pokonali oddziały austriackie pod dowództwem arcyksięcia Józefa Ferdynanda, który w samej bieliźnie uszedł z okrążenia. Nastąpiły ciężkie i krwawe boje. Szlak największych zwycięstw legionowych wyznaczyły: Hrusiatyn i Hołuzja (20–21 VI 1916) i po raz drugi Kostiuchnówka (4–6 VII 1916).

Bitwa pod Kostiuchnówką zakończyła się ogólnym odwrotem armii austriackiej, miejscami przechodzącym w paniczną ucieczkę. Legionowe oddziały przejęły porzucone przez austriackich i niemieckich sprzymierzeńców sprzęt i broń. Artylerię zasilili zostawione całe baterie dział i armat. Bitwa pod Kostiuchnówką była najkrwawszym starciem, ze wszystkich dotychczas stoczonych. W ciągu czterech dni walki Legiony osłabione zostały utratą 2000 żołnierzy – zabitych, rannych i zaginionych. Zginęło 16 oficerów, 52 zostało rannych, do niewoli dostało się 25, a 16 uznano za zaginionych. Najwięcej ucierpiał 5 pułk piechoty, który stracił połowę swego stanu osobowego – 30 oficerów i około 500 żołnierzy.

Legiony wycofały się do Czeremoszna, skąd 16 lipca zostały przerzucone na front nad Stochodem, gdzie zajęły odcinek od Sitowicz do Jeziornej. Na pierwszej linii stała I i III Brygada, II Brygada i obydwie pułki kawalerii za nimi w odwodzie. W lipcu i sierpniu prowadzono walki z przeciwnikiem usiłującym przejść przez rzekę Stochód. 3 sierpnia, pod Rudką Miryńską, Rosjanie wyszli na tyły II i III Brygady. Do wieczora sytuacja została opanowana, Rosjanie cofnęli się na pozycje wyjściowe. Było to starcie, które kończyło rosyjską ofensywę na froncie wschodnim. Dla polskich oddziałów stanowiło ostatnią bitwę stoczoną jako Legiony Polskie.

Walki przeszły w stan pozycyjny. Legiony pozostały na froncie do 6 października 1916 roku. 6 października 1916 roku nastąpiło złuzowanie legionów z frontu, skierowanych na odpoczynek do Baranowicz. W ostatnich dniach listopada 1916 roku przewieziono legionistów do Królestwa Polskiego i rozlokowano w kilku miejscowościach. 1 grudnia 1916 roku miało miejsce uroczyste wkroczenie Legionów do Warszawy, co było ostatnim ich publicznym wystąpieniem – tak kończyła się bohaterska epopeja Legionów Polskich.

[„Spoczynek”. Kraków: „Strzelec”, [po 1914 r.]]

Pocztówka ze zbiorów Biblioteki Narodowej.

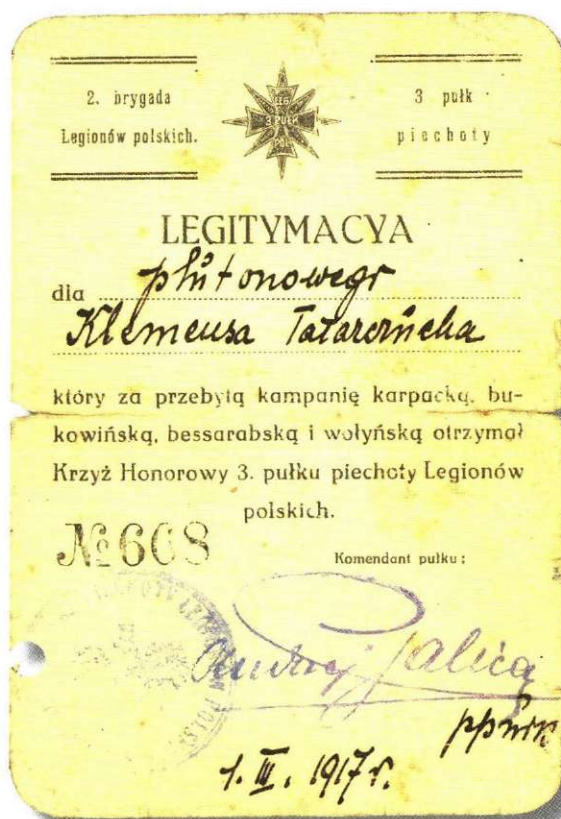
Obiekt dostępny w bibliotece cyfrowej Polona.

[Dostęp: 20 października 2018 r.]

Część legitymacji wojskowej Jana Długosza
z dn. 30 IX 1916 r.

Kopia cyfrowa ze zbiorów MBP w Jaworznie.
Dokument przekazany przez rodzinę legionisty.

Legitymacja dla plutonowego
Klemensa Tatarczucha.

Kopia cyfrowa ze zbiorów MBP w Jaworznie.
Dokument przekazany przez rodzinę legionisty.

Znaczenie Legionów Polskich

Udział Legionów Polskich w armii Austro-Węgier w ujęciu liczbowym był niewielki. W listopadzie 1914 roku liczyły ogółem 15 tysięcy żołnierzy, jesienią 1915 roku ponad 25 tysięcy, z tego 15 tysięcy w jednostkach liniowych, reszta na tyłach. W styczniu 1917 roku legiony liczyły 1037 oficerów, 20 tys. podoficerów i żołnierzy, co stanowiło: 6 pułków piechoty, 2 pułki ułanów, 1 pułk artylerii, 2 dywizjony artylerii, dywizjon haubic, park amunicyjny, kompanię techniczną i saperów, oddział telefoniczny, zakłady stacji zbornych oraz inspektoraty werbunkowe. W proporcji do całości sił austro-węgierskich na froncie rosyjskim, Legiony Polskie stanowiły tylko 2% ogółu, bezpośrednio na froncie 1,6% walczących. Oblicza się, że do lutego 1918 roku do oddziałów Legionów trafiło ponad 45 tysięcy ochotników. Po wojnie, w niepodległej Polsce, odznaczono 30408 oficerów, podoficerów i żołnierzy Legionów Polskich.

Jednak znaczenie militarne Legionów nie zależało od ich liczebności, istotna była wartość bojowa. Wszystkie oddziały legionowe walczyły bardzo dobrze, wiele bitew legionistów uznano za ogromne osiągnięcia wojskowe. Do największych wyczynów zaliczono bitwę pod Kostiuchnówką, w dniach od 4 do 6 lipca 1916 roku, która przyczyniła się do zatrzymania rosyjskiej ofensywy Brusilowa. Oddziały legionowe nie uległy panice, jaka ogarnęła wtedy armię austro-węgierską. Polskie jednostki nigdy nie zawiodły na polu walki, tworząc swoją postawą swoisty wzorzec niezłomnego żołnierza legionowego. Niemcy, dostrzegając to zjawisko, chcieli wykorzystać polskiego rekruta, wobec wyczerpania własnych możliwości, zasilając naszą siłą własne szeregi. Planowano utworzenie milionowej polskiej armii walczącej u boku Niemiec na froncie wschodnim, co pozwoliłoby im na wzmocnienie własnych dywizji na zachodniej stronie. Ten zamysł był główną przyczyną ogłoszenia aktu dwóch cesarzy, z 5 listopada 1916 roku, w którym obiecano utworzenie państwa polskiego pod protektoratem Austrii i Niemiec. W żadnym razie nie satysfakcjonowało to Polaków, ale akt przyczynił się do umiędzynarodowienia sprawy polskiej. Państwa koalicji (Ententa) musiały zająć stanowisko, działając we własnym interesie, nie mogły tej kwestii pozostawić tylko państwom centralnym. Od tego momentu sprawa polska była postrzegana jako kluczowy problem polityki międzynarodowej. Legionowy czyn zbrojny przyniósł największe efekty polityczne, wyniósł temat Polski z politycznego niebytu do najistotniejszych zagadnień, poruszanych podczas negocjacji pokojowych na zakończenie wojny.

Żołnierzom służba w Legionach dawała poczucie dobrze spełnionego obowiązku patriotycznego, dumy i zadowolenia z udziału w walce o niepodległość i odnoszonych na tym polu sukcesów. Najlepiej przedstawił to jeden z legionistów:

„...Jedynie bowiem Legiony już w momencie wybuchu wojny miały odwagę wystąpić na arenie międzynarodowej ze swą naczelną dewizą odbudowania państwowości Polskiej, wykazując przy tym, że rozsądniejszą rzeczą jest przelewać krew dla własnej ojczyzny, niż na rzecz zaborców. Dzięki mej wczesnej i trafnej decyzji miałem szczęście przeżyć całą kampanię polową I Brygady – zawiązku Wojsk Polskich w tym czasie, kiedy około dwu milionów Polaków przelewało krew dla celów państw zaborczych. Stworzenie wspomnianych zawiązków przez Piłsudskiego dawało gwarancję, że ich praca tylko polskim interesom będzie służyła, a przelana w nich krew nie zostanie zmarnowana. W formacjach tych przeżyłem w najżywszym okresie mego życia bezcenną epopeję Narodu, w której dane mi było złożenie maleńkiej cegiełki do odbudowy polskiej państwowości po 123 latach ponurej niewoli.”¹²

¹²Pawłowski Ferdynand: Wspomnienia legionowe. Kraków 1994, s. 106.

Akcja legionowa w powiecie chrzanowskim

W okresie przed wybuchem I wojny światowej na ziemiach polskich zostały założone organizacje paramilitarne. Oblicza się, że łącznie ruch wojskowy obejmował około 57 tys. osób, które stanowiły bazę dla zaciągu ochotniczego do polskich formacji zbrojnych w czasie I wojny światowej. Organizacje działały w trzech zaborach oraz poza ich granicami w Europie Zachodniej i obu Amerykach. Obejmowały swoim zasięgiem wszystkie warstwy, klasy i zawody polskiego społeczeństwa oraz wiele partii politycznych. Działalność tych organizacji odrodziła w społeczeństwie ideę własnego żołnierza polskiego, ale również praktycznie przygotowała pierwszą kadre armii polskiej.¹³

Przodującą w tej dziedzinie organizacją było Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, w której od 1906 roku wprowadzono ćwiczenia ze strzelania oraz zajęcia z zakresu przysposobienia wojskowego. W latach 1910–1911 wprowadzono ćwiczenia polowe dla uzyskania sprawności działania grup w terenie. W czerwcu 1911 roku okręg krakowski urządził takie ćwiczenia w rejonie Trzebinia – Chrzanów. W tych ćwiczeniach wzięli udział między innymi druhowie z Jaworzna oraz zaboru pruskiego. Odbywało się to jeszcze na zasadzie inicjatywy poszczególnych okręgów lub gniazd. 29 października 1912 roku kierownictwo związku oficjalnie wydało polecenie tworzenia w oddziałach Stałych Drużyn Sokolich (SDS), zaprowadzenia ewidencji członków zdolnych do służby wojskowej oraz rozpoczęcie stałych ćwiczeń polowych. W grudniu tego samego roku opracowano regulamin tych drużyn, a formowanie wojskowych struktur uznano za najważniejsze zadanie. Dla zabezpieczenia finansów potrzebnych na działalność wojskową powołano tzw. skarb sokoli. W każdym gnieździe należało gromadzić oddzielne środki finansowe przeznaczone wyłącznie na umundurowanie oraz uzbrojenie drużyn sokolich. W ramach poszczególnych gniazd tworzone oddziały umundurowanych sokolów, następnie w ich obrębach dokonywano podziału na zastępy, plutony i drużyny; prowadzono szkolenia przodowników, plutonowych i drużynowych.¹⁴ W tego typu działaniach paramilitarnych przodował szczególnie okręg krakowski, a instruktorem wojskowym był w tym czasie płk Zygmunt Zieliński. Jesienią 1912 roku, pod jego dowództwem, odbył się między Trzebinia a Chrzanowem zlot doraźny drużyn polowych okręgu krakowskiego. Zgromadzenie trwało dwa dni. W następnym roku podobne ćwiczenia taktyczne miały miejsce pod Kobierzynem. Zlot drużyn sokolich, zorganizowany w 1913 roku we Lwowie¹⁵, miał charakter przeglądu stanu przygotowań.

16 maja 1913 roku odbyły się ćwiczenia polowe krakowskiego okręgu sokolstwa, w których udział wzięły drużyny z Jaworzna i Szczakowej. Podzielono je na dwie grupy, pozorujące walkę o zdobycie określonego terenu. Ćwiczenia zostały ocenione pozytywnie, przy czym zauważono dobre wyszkolenie drużyny z Jaworzna. Jeszcze jesienią tego samego roku, w dniu 19 października, odbył się zlot doraźny w Krakowie, na którym przeprowadzono kolejne ćwiczenia polowe. Drużyna z Jaworzna występowała pod komendą Antoniego Ziarki, a szczakowska grupa – pod dowództwem Jana Zakrzewskiego.

¹³W latach 1908–1912 powstały organizacje paramilitarne, które zajmowały się szkoleniem wojskowym. W kolejności chronologicznej były to: Związek Walki Czynnej, Związek Strzelecki, Towarzystwo Strzeleckie, Polskie Drużyny Strzeleckie, Sokole Drużyny Polowe, Drużyny Bartosze, Drużyny Tow. im. Kościuszki i Drużyny Podhalańskie.

¹⁴Drużyny Sokole były wewnętrzną strukturą, podlegały zarządowi gniazda – organem kierowniczym była komenda, na czele stał komendant z władzą tylko w sprawach wojskowych i zawsze podlegał prezesowi gniazda, aż do prawa zawieszenia komendanta wyłącznie. Problemem o podstawowym znaczeniu było wyszkolenie wojskowe, w tym celu wykorzystano polskich oficerów rezerwy armii austriackiej. Powołano więc stanowisko związkowego instruktora i inspektora, pierwszy funkcję sprawował kapitan Józef Haller (na tym stanowisku pozostał do 21 lutego 1914 roku). Związał się z organizacją sokolską na okres militaryzacji, prowadził niestrudzenie kursy i ćwiczenia wojskowe z „Sokołami”. Główną załugą Hallera było przygotowanie kadr wojskowych, które wyszły z zaciągu drużyn sokolich i odegrały ważną rolę w walkach o niepodległość.

¹⁵Zlot lwowski był zorganizowany wyłącznie dla drużyn wojskowych – przyjechało 7 tysięcy uzbrojonych i zorganizowanych wojskowo druhow oraz 2 tysiące skautów. Zlot poświęcono pamięci, w przypadające wtedy 50-lecie wybuchu, powstania styczniowego. Odbył się w formie manewrów wojskowych – bitwy o Lwów, w której skauci pozorowali armię atakującą Lwów, a drużyny sokole broniły miasta.

Ruch sokolski przygotował oddziały, które przeszły podstawowy stopień przeszkolenia wojskowego. Stałe Drużyny Sokole stanowiły pierwsze składy osobowe tworzonych w Krakowie pułków Legionów Polskich.

Organizacją Legionów zajmował się Naczelny Komitet Narodowy, powołany w tym celu przez Departament Wojskowy. Na jego czele stał płk Władysław Sikorski (późniejszy premier polskiego rządu w Londynie w czasie II wojny światowej). W terenie podlegały mu komisje wojskowe lokalnych Komitetów Narodowych, później przeorganizowane w tzw. komisariaty wojskowe. Najważniejszym zadaniem był werbunek do polskich legionów, który miał wyłącznie ochotniczy charakter i dotyczył mężczyzn od 17 roku życia, bez widocznych wad cielesnych, zaciąg kobiet wykluczono.

Na zebraniu założycielskim Powiatowego Komitetu Narodowego (PKN) w Chrzanowie utworzono komisję wojskową. Powiatowym komisarzem wojskowym był inż. Antoni Schimitzek, jego zastępcą – inż. Józef Cehak, ewidencją wojskową zajmował się inż. Tadeusz Cehak, techniką bojową – inż. Ludomir Cieśliński, intendenturą – inż. Wacław Bogucki, prowianturą – Franciszek Baczekiewicz, nadzorem sanitarnym – dr Kazimierz Dobrzański. Komisja wojskowa zorganizowała pierwsze zaciągi, a ochotnicy zostali przesłani do Krakowa w dwóch grupach – pierwsza odeszła 8 września 1914 roku, w sile 278 ochotników, druga w dniach 18–19 września 1914 roku, w liczbie 264 osób. Pierwsza grupa ochotników, pod komendą inż. Ludomira Cieślińskiego, dołączyła do 8 kompanii 2 pułku piechoty w składzie II Brygady Legionów Polskich. Druga grupa włączona została do 3 pp II Brygady Legionów. Łącznie powiat chrzanowski wysłał do Legionów, w początkowym okresie wojny, 538 ludzi, których umundurował i częściowo uzbroił.

Ochotnicy z powiatu chrzanowskiego wyposażeni zostali łącznie w 13 sztuk nowoczesnych karabinów wielostrzałowych tzw. manlicherów, zakupionych ze społecznej zbiórki pieniędzy. Polskie legiony były uzbrajane w sprzęt i broń przestarzałą, wycofywaną z regularnych oddziałów armii austriackiej. Nowoczesne karabiny na stanie Legionów pochodziły niemal wyłącznie z zakupów ze społecznego funduszu. Byli to ochotnicy z przeszkoleniem wojskowym, stanowili połowe drużyny „Sokoła”. Takie formacje istniały w powiecie od 1913 roku – w Chrzanowie, Jaworznie, Szczakowej, Sierszy, Krzeszowicach i Trzebini, obejmując swoim działaniem okoliczne gminy wiejskie. Po wymarszu wspomnianych grup ochotników prowadzono dalszy nabór, zgłaszających się odsyłało już indywidualnie do punktów werbunkowych. Można założyć, że łącznie z powiatu chrzanowskiego do legionów zgłosiło się około 650 ochotników.

Legioniści w Jaworznie

W Jaworznie paramilitarna działalność rozpoczęła się w organizacji „Sokoła”¹⁶. 3 maja 1912 roku powstała drużyna wojskowa, której komendantem został naczelnik Ryszard Vanicek, szkolenie wojskowe prowadził Antoni Ziarko – obaj byli oficerami rezerwy armii austriackiej. W styczniu 1913 roku powołano Stałą Drużynę Polową oraz komendę wojskową w składzie: Bolesław Leonhard, Ryszard Vanicek, Antoni Dziedzic, Henryk Reiman, Stanisław Stankiewicz. Drużyny polowe z jaworznickiego regionu zostały włączone w struktury I okręgu krakowskiego „Sokoła”, przy czym obliczano siły poszczególnych gniazd: Jaworzno – jeden pluton, Szczakowa – jeden do dwóch zastępów.

2 sierpnia 1914 roku komenda jaworznickiej drużyny otrzymała powołania mobilizacyjne do armii austriackiej. Dowództwo nad plutonem w Jaworznie objął Henryk Reiman, sprawy werbunkowe oraz intendenturę przejął Stanisław Stankiewicz, w cywilnym życiu pracownik urzędu miejskiego w Jaworznie. Pierwszy oddział jaworznickich sokołów, w liczbie 70 osób, odszedł pod wodzą chorążego Henryka Reimana. Uroczysty wymarsz odbył się 19 sierpnia 1914 roku. Po specjalnym nabożeństwie pochód legionistów ruszył przez Ciężkowice w kierunku Sierszy, gdzie znajdował się punkt zborny dla ochotników z powiatu chrzanowskiego. Do samych Ciężkowic odprowadzał wojaków tłum mieszkańców oraz Franciszek Racek, burmistrz Jaworzna i jednocześnie prezes TG „Sokół”.

Ta pierwsza grupa ochotników odbyła 20-dniowe przeszkolenie wojskowe, które odbyło się w sierpniu, pod komendą Henryka Reimana i Stanisława Stankiewicza. W Szczakowej komendę prowadził wówczas Franciszek Smereczyński. Grupa dotarła do miejsca zbornego w Sierszy, a stamtąd 8 września 1914 roku odeszła do Krakowa, gdzie jako pluton, wcielona została do 8 kompanii 2 pp II Brygady Legionów Polskich. Miesiąc później, 18 września 1914 roku, wyszedł z Jaworzna drugi oddział ochotników pod sztandarem „Sokoła”. Tym razem była to grupa 35 ochotników, którzy udawali się bezpośrednio do Krakowa i zostali wcieleni do 3 pułku piechoty. Łącznie jaworznickie gniazdo zorganizowało grupę 105 ochotników – wszyscy walczyli w ramach II Brygady Legionów Polskich.

Gniazdo w Szczakowej, powstałe w 1910 roku, od samego początku objęte zostało programem wojskowego szkolenia. Pierwsza grupa 20 ochotników wyszła ze Szczakowej 25 sierpnia 1914 roku i skierowana została do miejsca zbornego w Sierszy, gdzie wcielono ją do 8 kompanii 2 pułku piechoty, podobnie jak ochotnicy z Jaworzna. Druga grupa ochotników, w liczbie 25 osób, 18 września 1914 roku, przeszła do Krakowa i wcielona została do 3 pułku piechoty (w sumie szczakowskie gniazdo wysłało 45 ochotników). Łącznie było to 150 sokołów z terenu naszego miasta, zorganizowanych przez sokolskie gniazda w Jaworznie i Szczakowej. Wszyscy weszli w skład II Brygady Legionów Polskich – 2 i 3 pułku piechoty. Wymarsz na front nastąpił 1 października 1914 roku.

Poza organizacją sokolską, w 1912 roku, w Jaworznie założony został Związek Strzelecki powołany przez członków Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS). Członkowie lokalnego zarządu PPS – Józef Szlam, Tomasz Jamroz, Jan Paliwoda, Andrzej Pogoda, Jan Ziarko – gorąco popierali ruch strzelecki. Z Krakowa sprowadzano instruktorów i wykładowców wojskowych. W tym charakterze odwiedzili Jaworzno, między innymi Stanisław Burchardt-Bukacki i Bolesław Drobner. W strukturach ruchu strzeleckiego istniał oddzielny obwód jaworznicki złożony z 4 kół miejscowych – Jaworzno, Jęzor, Szczakowa i Dąbrowa. 3 sierpnia 1914 roku wyszła z Jaworzna grupa ochotników zorganizowana przez Związek Strzelecki; w tej grupie było 16 jaworznian oraz konspiratorzy PPS z Zagłębia Dąbrowskiego. Wszyscy weszli w skład Pierwszej Brygady pod dowództwem Józefa Piłsudskiego.

¹⁶Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Jaworznie zostało założone w 1894 roku. Własny budynek oddano do użytku w 1907 roku. Przed I wojną światową organizacja liczyła 315 członków. Do towarzystwa należeli znani i szanowani obywatele miasta, przedsiębiorcy i kupcy, ale również młodzież robotnicza i rzemieślnicza. Prezesami byli sędziowie z okręgowego sądu, inżynierowie z nadzoru górniczego. W 1911 roku prezesem został Władysław Broniowski, burmistrz miasta Jaworzno, po nim prezesurę otrzymał kolejny burmistrz – Franciszek Racek. Oddzielne gniazdo powstało w 1910 roku w Szczakowej, z prezesem Adamem Bogdani i liczbą członków wynoszącą około 100 osób.

Po zorganizowanych grupach, zgłoszeń dokonywali indywidualni ochotnicy, których kierowano do biur werbunkowych Departamentu Wojskowego NKN. Dokładnie nie można tego ustalić, ze względu na zniszczenia oryginalnej ewidencji, jakie miały miejsce jeszcze w czasie I wojny światowej.

Po wojnie lista legionistów w Jaworznie była większa, ponieważ niektórzy zdecydowali się osiedzić w naszym mieście, choć do ochotniczej służby zgłosili się w swoich rodzinnych stronach. Przyjeżdżali za pracą, ale zdarzało się, że przybyli do Jaworzna za swoimi kolegami – towarzyszami broni z Legionów. Aktualna lista legionistów, opracowana na podstawie wszystkich możliwych źródeł, liczy 220 osób z okręgu werbunkowego w Jaworznie i około 50 osób z innych okręgów.

Maria Leś-Runicka

[Józef Piłsudski i legioniści w Jaworznie.]

Fotografia ze zbiorów Muzeum Miasta Jaworzna.

Legioniści z rodzinami
przy pomniku Grunwaldu w Szczakowej.

Kopia cyfrowa ze zbiorów MBP w Jaworznie.
Dokument przekazany przez rodzinę legionisty
– Klemensa Tatarczucha.

Odznaczenia Krzyżem Niepodległości
dla legionistów
– Pawła Kępki i Klemensa Tatarczucha.

Kopie cyfrowe ze zbiorów MBP w Jaworznie.
Dokumenty przekazane przez rodziny legionistów.

[Odznaczenia Klemensa Tatarczucha.]

Fotografia ze zbiorów MBP w Jaworznie.

Bibliografia

ARCHIWALIA

Archiwum Narodowe w Krakowie, zespół:

- C.k. starostwo Chrzanów sygn. StCh– I.
- Starostwo Powiatowe Chrzanów sygn. StCh-II.
- Starostwo Górnicze sygn. SG.
- Naczelny Komitet Narodowy sygn. NKN.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

1. *Legionista Polski*: kalendarzyk NKN na rok 1916. Red. dr Marian Stępowski.
2. *Pod pręgierz opinii*. Anonimowy druk z 1917 roku.
3. *Prawdziwe powody uwięzienia Piłsudskiego i zniszczenia Legionów*. Anonimowy druk z 1917 roku.
4. *Polski wir wojny 1914-1918*. Oprac. Agnieszka Dębska. Warszawa 2014.
5. *Sprawozdanie TG Sokół w Szczakowej*.
6. *Szlakiem bojowym Legionów*. Lwów 1915.

PRASA

1. „Czas” 1918.
2. „Przegląd Sokoli” 1913.
3. „Sokół” 1911, rocznik XXXI.

WSPOMNIENIA

1. Bergiel Rajmund: *Dzieje II Korpusu Polskiego*. Warszawa 1921.
2. Kolka Stanisław: *Wspomnienia*. Maszynopis na prawach rękopisu. Muzeum Miasta Jaworzna.
3. Młynarski Feliks: *Wspomnienia*. Warszawa 1973.
4. Narbut-Łuczyński A. J.: *U kresu wędrówki: Wspomnienia*. Londyn 1966.
5. Porwit Marian: *Spojrzenia poprzez moje życie*. Warszawa 1986.
6. Ronge Max: *Dwanaście lat służby wywiadowczej*. Warszawa 1992.
7. Składkowski Sławoj Felicjan: *Moja służba w Brygadzie: pamiętnik polowy*. Warszawa 1990.
8. Sokolnicki Michał: *Rok czternasty*. Londyn 1961.
9. Starzyński Roman: *Cztery lata wojny w służbie Komendanta: Przeżycia wojenne 1914-1918*. Warszawa 1937.

OPRACOWANIA I ARTYKUŁY

1. Aksamitek Stefan: *Generał Józef Haller: zarys biografii politycznej*. Katowice 1989.
2. Chwalba Andrzej: *Legiony Polskie 1914-1918*. Kraków 2018.
3. Czerep Stanisław: *Proces legionistów w Marmaros-Sziget luty-październik 1918 r.* [w:] *Wojско, społeczeństwo, historia: prace ofiarowane prof. Mieczysławowi Wrzosekowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę Jego urodzin*. Białystok 1995.
4. Czerep Stanisław: *Operacje wołyńskie ofensywy Brusilowa, 4 czerwca - 10 sierpnia 1916*. Białystok 1999.
5. Dudek Dobiesław: *Działalność wojskowa TG Sokół przed I wojną światową*. Nowy Sącz 1994.
6. Kiedrzyńska Wanda: *Polskie organizacje wojskowe w przededniu wojny światowej*. [w:] „Żołnierz Legionów i POW” 1939, nr 3 i 4.
7. Klimecki Michał: *Organizacja i działania oddziałów strzeleckich lipiec-sierpień 1914*. [w:] „Studia i materiały do historii wojskowości” 1988, T. XXX.
8. Klimecki Michał, Klimecki Władysław. *Legiony Polskie*. Warszawa 1990.
9. Leś-Runicka Maria: *Historia Towarzystwa Gimnastycznego Sokół w Jaworznie 1906-2006*. Jaworzno 2006.
10. Waclaw Lipiński: *Walka zbrojna o niepodległość Polski 1905-1918*. Łomianki 2016.
11. Milewska Wacława, Nowak Janusz Tadeusz, Zientara Maria: *Legiony Polskie 1914-1918*. Kraków 1998.
12. Orłowski Marek: *Generał Józef Haller 1873-1960*. Kraków 2007.
13. Rzepecki Jan: *Rodowód wojska Drugiej Rzeczypospolitej*. Warszawa 1998.
14. Snopko Jan: *Finał Legionów Polskich 1916-1918*. Białystok 2008.
15. Snopko Jan: *Stałe Drużyny Polowe (1912-1914)*. [w:] „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1994, T. 36.
16. Snopko Jan: *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Galicji, 1867-1914*. Białystok 1997.
17. Staroń Mateusz: *Likwidacja Polskiego Korpusu Posiłkowego w 1918 roku: Losy legionistów po pokoju brzeskim*. Warszawa 2013.
18. Waingertner Przemysław: „Wytrwać z Bronią”: *Wojenna epopeja „Żelaznej Brygady”*. [w:] *Legiony Polskie w czasie Wielkiej Wojny*. Red. Jolanta A. Daszyńska. Łódź 2015.
19. Wawrzyński Tadeusz: *Rada Pułkowników w Legionach Polskich (luty-wrzesień 1916)*. [w:] „Studia i materiały do historii wojskowości” 1988, T. XXX.
20. Wrzosek Mieczysław: *Udział Legionów Polskich w austro-węgierskim wysiłku zbrojnym: 1914-1917*. [w:] *Między Wiedniem i Lwowem: Referaty polsko-austriackiej sesji poświęconej 80 rocznicy wybuchu pierwszej wojny światowej*. Warszawa 17 listopada 1994 r. Red. nauk. Andrzej Rzepniewski. Warszawa 1996.
21. Wrzosek Mieczysław: *Polskie formacje zbrojne i Polacy w armiach zaborczych w 1914 roku*. [w:] „Dzieje Najnowsze” 2004, R. XXXVI, Z. 3.
22. Wrzosek Mieczysław: *Zarys organizacyjny Legionów Polskich*. [w:] *Z dziejów Legionów Polskich i Polskiej Organizacji Wojskowej: Materiały z sympozjum z 10 listopada 1983 r.* Warszawa 1984.

Lista legionistów z miasta Jaworzna w latach 1914-1917

(osoby urodzone i zamieszkałe w Jaworznie)

A

Andruszko Władysław
(ur. 1898)
6 pp 11 komp.

Arabski Bronisław
(ur. 26.07.1883)
1 pp 4 b

B

Banasik Franciszek
(ur. 02.06.1897)
II B 3 pp

Banasik Franciszek
(ur. 21.07.1895/96)
1 pa, PKP

Banasik Franciszek
(ur. 1891)
II B 3 pp 2 komp.

Banasik Jan
II B 2 pp 8 komp.; 1 pa
2 bateria haubic

Banasik Ludwik
(ur. 1894)
II B 2 pp 8 komp.; 1 pa

Banaś Aleksander
(ur. 1890)
3 pp 13 komp.

Baran Franciszek
(ur. 1897)
II B 2 pp

Barański Feliks (ps. Baran Feliks)
(ur. 1897)
I B 1 pp

Barański Józef
(ur. 11.05.1886)
II B 2 pp; 6 pp

Bartlik Franciszek
(ur. 12.05.1895)
2 pp 8 komp.

Bartosik Józef
(ur. 05.02.1894)
3 pp; 2 pp saperzy

Bednarski Mieczysław
(ur. 25.10.1895 – zm. 31.07.1922)
I B 5 pp

Bernadzikiewicz Mieczysław
(ur. 02.10.1893)
II B 2 pp

Białoń Jan [Jakub]
(ur. 1891 – zm. 1943)
II B

Biel Władysław
(ur. 1887)
1 pp 1 b

Bielewicz Adolf
(ur. 1898 – zm. 06.08.1916)
4 pp 1 komp.

Brożek Kazimierz Antoni
(ur. 16.01.1895)
II B sekcyjny 3 pp LP; 1 pp PSZ

Bryndzki Bolesław
1 pp

Bujniak Antoni
(ur. 1894)
II B 2 pp 8 komp.

C

Chacusi Jan
(ur. 1896)

Chachulski Stanisław
(ur. 15.11.1895)
II B 2 pp 8 komp.

Charnaś [Harnaś] Maksymilian
(ur. 14.10.1897)
II B 3 pp

Chudoba Teofil
(ur. 1898)

Ciołczyk Franciszek
(ur. 1896)
6 pp

Cwancygier Józef Teofil
(ur. 30.03.1896 – zm. 29.03.1917)
2 pp 10 komp.

Czerwonka Mieczysław
(ur. 17.09.1897)
6 pp

Czułkin Ludwik
(ur. 1895)

D

Dejewski Paweł
3 pp 5 komp.

Demkowicz Tomasz
(ur. 1894)
4 pp 7 komp

Długosz Jan
(ur. 01.07.1893)
2 pp

Dokupil Leon
(ur. 08.02.1896)
2 pp 9 komp.

Dobrzański Aleksander
(ur. 24.05.1895)
3 pp; 2 pp

Domagała Józef
(ur. 21.11.1895)
3 pp 5 komp.

Dubiel Henryk
(ur. 1895)
3 pp

Dudek Tomasz
(ur. 1898)
5 pp 2 komp.

Dudek Wiktor
(ur. 23.10.1897)
5 pp

Dura Stanisław

Dziadek Stanisław

F

Faltus Józef
(ur. 1896)
2 pp 8 komp.

Faltus Stanisław
(ur. 1896)
plut. sanitarny 6 pp

Faltus Wiktor
(ur. 24.03.1893)

Filipowicz Mieczysław
(ur. 1893)
2 pp 3 komp.

Fudała Roman Alojzy
(ur. 08.08.1893)
3 pp 4 komp.

G

Gacek Józef
(ur. 03.01.1898)
3 pp; PKP

Gajewski Stanisław
(ur. 1892)

Gałyński Stefan
(ur. 21.01.1896)
3 pp; Sąd Polowy LP

Gąsior Roman
(ur. 16.01.1897)
3 pp

Gergovich Władysław Stanisław
(ur. 16.04.1893)
I B 4 b II da

Gibas Leon
(ur. 1898)
2 pp 8 komp.

Głowacz Jan
(ur. 15.03.1893 – zm. 25.09.1914)

Górecki Józef
(ur. 18.12.1889)
3 pp

Grabania Antoni
(ur. 1897)
4 pp

Grabski Ferdynand
(ur. 17.01.1893)
II B 2 pp 8 komp.

Gregorczyk Jan
(ur. 1900)
1 pp

Grzybek Aleksander
(ur. 07.03.1895)
II B 3 pp

Grzywa Józef
(ur. 27.08.1898)
3 pp 6 komp.

Guzik Aleksander
(ur. 1895)
II B 2 pp

J

Jamroz Jan
2 pp 12 komp.

Jamroz Antoni

Jamróz Józef
(ur. 10.03.1891)

Jamróz Józef
(ur. 15.01.1891)
5 pp

Jamróz Roman
(ur. 1890)
II B 2 pp

Jamróz Walenty
(ur. 09.02.1894)
II B 6 pp

Jania Stanisław
(ur. 1898)
4 pp

Jarczyk Leon
(ur. 12.09.1893)
1 pp

Jędral Zygmunt

Jelonkowski Stanisław
(ur. 1890 – zm. 05.12.1914)
2 pp 8 komp.

Jelonek Roman
(ur. 1896)
6 pp oddz. sztabowy

Jelonek Kazimierz

Jelonek Jan
1pp 4 b 2 komp.

Jelonek Feliks
(ur. 20.11.1894 – zm. 04.06.1920)
3 pp 1 b 4 komp.; PKP

K

Kamiński Feliks
(ur. 17.04.1888 – zm. 1940)
1 pa

Kania Jan
(ur. 1893)
III B 4 pp

Kapuścik Feliks
II B

Kaszuba Jan
(ur. 1895)
II B 2 pp; 4 pp; 6 pp

Kempka Paweł
(ur. 29.06.1897)
II B 2 pp 8 komp.

Kępka Władysław

Kien Wiktor Herman Adolf
(ur. 20.09.1896)
1 pp 5 komp.

Klimczak Sebastian
(ur. 1894)
2 pp 8 komp.

Klimczak Antoni
(ur. 1899)
LP od 27.12.1914; PKP

Knapik Ludwik
(ur. 1896)
I B 1 pp

Kogan Wojciech

Kolka Stanisław
(ur. 03.03.1894)
II B 2 pp 8 komp.

Korcz Antoni
(ur. 1896)
4 pp

Kot Jan
(ur. 1896)
II B 3 pp

Kowalski Kazimierz
(ur. 18.07.1894)
1 pp; 3 pp

Koza Franciszek
II B

Koziarz Stanisław
(ur. 1897)

Koźmin Ignacy
(ur. 07.07.1896)
2 pu

Kramarczyk Wincenty
(ur. 09.08.1896)
3 pp 9 komp.

Krawczyk Jan
(ur. 1893)
4 pp

Krawczyk Władysław
(ur. 22.02.1897)
1 pu

Król Władysław
(ur. 1897)
II B 4 pp komp. sztabowa

Kruczała Jan

Krzeszowiak Aleksander
(ur. 03.12.1893)
II B 3 pp 6 komp.

Kubiczek Roman
(ur. 1896)
II B 3 pp

Kurek Józef
(ur. 22.03.1896)
II B 2 pp 3 b 12 komp.

Kuś Stanisław
(ur. 1897/1887 – zm. 30.09.1915)
4 pp 10 komp.

Kuziara Władysław
(ur. 21.03.1896)
2 pp 10 komp.

L

Larysz Józef (ps. Boruta)
(ur. 1897)
II B 2 pp

Latasiewicz Józef
(ur. 21.01.1896)
I B 5 pp 4 b

Lempart Ignacy
II B

Leś Ludwik
(ur. 05.07.1897)
plut. oddz. telefoniczny 2 pp 3 b

Leś Władysław

Likus Wojciech

Lorenc [Lorenz] Stefan
(ur. 1889)
2 pp 8 komp.

Ł

Łapuszek Feliks
(ur. 1897)

M

Machowski Paweł

Majewski Władysław
(ur. 1894)
1 pp 1 b 4 komp.

Makowski Karol [Leon]
(ur. 1898)
I B 5 pp 16 komp.

Mamcarz Józef
(ur. 1894)
II B 2 pa

Marcinkowski Karol

Marcinkowski Maksymilian

Marcinkowski Zygmunt
(ur. 1894)
4 pp

Martyka Józef
(ur. 1886)
2 pu

Marzec Walenty
II B

Mieloch Antoni

Migala Stanisław
(ur. 1894 – zm. 31.07.1915)
4 pp

Mitręga Klemens
(ur. 1897)
1 pp

Mucha Władysław
(ur. 14.08.1897)
1 pp

Muchaczek Stanisław

N

Nowak Stanisław
(ur. 1896)
III B 4 pp

Nowotny Karol
(ur. 08.09.1895 – zm. 05.11.1916)
3 pp

O

Ohly Wiktor
(ur. 18.02.1895)
3 pp

Olej Wiktor

Opitz Józef
(ur. 21.02.1890)
2 pp

Opitz Tadeusz
(ur. 15.08.1898)

P

Palinowski Stanisław
(ur. 09.10.1897)
3 pp

Pasieka Józef
(ur. 1892)
II B 3 pp 9 komp.

Patyk Michał

Pawelec Władysław
(ur. 20.10.1895)
2 pp 10 komp.

Paździerski Tadeusz
(ur. 04.01.1894)
2 pu

Piętak Józef
II B 3 pp 4 b 15 komp.

Plutyński Kazimierz
(ur. 17.07.1895)
2 pp 8 i 10 komp.

Pniak Maksymilian
(ur. 1876)
II B 3 pp 15 komp.

Polański Lucjan
(ur. 18.12.1893)
2 pp 2 b 8 komp.

Polański Julian
(ur. 1896)
2 pp 7 komp.

Potocki Andrzej
(ur. 26.09.1896)
II B 2 pp 1 pa

Proksa Antoni
(ur. 16.08.1894 - zm. 21.06.1916)
3 pp 12 komp.; 2 pp 4 komp.

Pryjma Julian
(ur. 28.03.1896)
4 pp

Przędzik Leon
(ur. 1894)
4 pp

Ptasiński Józef
(ur. 1894)
II B 3 pp [2 pp] 3 komp.

Ptaszyk Mieczysław
(ur. 1887)
II B 4 pp [2 pp]

Pustelnik Karol
II B

Pustelnik Feliks
(ur. 29.05.1896)
II B 3 pp

Pytel Józef

R

Raczek Franciszek
(ur. 1895 – zm. 15.08.1915)
1 pp 3 b

Radko Jan
(ur. 1895)
2 pp

Radko Wincenty
(ur. 1897)
3 pp

Reiman Henryk
(ur. 1884)
3 pp 1 b

Ring Józef
(ur. 1899)
2 pp telefon.

Roman Bolesław
(ur. 1900)
4 pp

Romanowicz Mieczysław

Rosiński Kazimierz
(ur. 1896)
4 pp

Rozpara Kazimierz
(ur. 12.05.1887)
1 pp

Rozsypal Karol
(ur. 1896)
2 pp

Róg Antoni
(ur. 1897)
3 pp; 4 pp

Rudolf Alfred
(ur. 1898)
Legion Wschodni; 1 pp 3 b

Rudolf Eugeniusz
(ur. 16.09.1897 – zm. 13.05.1915)
2 pp 7 i 8 komp.

Rydel Julian
(ur. 18.02.1894)
3 pp 6 komp.

Ryt Edward
(ur. 24.03.1893)
II B 2 pp 8 komp.

Ryter Franciszek
(ur. 1894)
II B 2 pp 8 komp.

S

- Sapeta Jan
(ur. 1893)
II B 2 pp 8 komp.
- Seweryn Jan
II B
- Siemionka Jan
(ur. 27.12.1872 – zm. 1915)
2 pp 3 b 9 komp.
- Sierszecki Antoni
(ur. 1894)
III B 4 pp 10 komp.
- Siostrzonek Franciszek
(ur. 1895)
4 pp 1 b 4 komp.
- Siubka [Siupka] Jan
(ur. 1893)
II B 3 pp 2 komp.
- Siupka Józef
(ur. 13.06.1895 – zm. 1916)
5 pp 2 komp.
- Siupka Jan II
(ur. 19.03.1893)
II B
- Skirmunt Mścislaw
(ur. 1897)
2 pu
- Słapa Józef
- Słoma Ludwik
(ur. 15.05.1895)
II B 2 pp 8 komp.; 4 pp
- Smalcerz Piotr
(ur. 1897 – zm. 1964)
II B
- Sojka Antoni
(ur. 1894)
II B 2 pp 1 b
- Sołtysik Teofil
- Stanek Jan
(ur. 1896)
4 pp 11 komp.
- Stankiewicz Stanisław
II B 1 pp 3 b 2 komp.
- Stańczyk Leon
5 pp 1 b 2 komp.
- Starzec Szczepan
(ur. 1894)
3 pp
- Stawarski Jan
- Stolarczyk August [Gustaw]
(ur. 1897)
I B 1 pa
- Stolarczyk Michał
(ur. 1894)
III B 4 pp
- Strach Andrzej Wiktor
(ur. 15.03.1895)
1 pp oddz. karabinów maszyn.
- Strzępek Jan
(ur. 24.08.1888)
3 pp
- Susek Józef
- Syrek Stanisław
(ur. 1897)
- Szczurek Franciszek
2 pp 3 b 10 komp.
- Szczurek Józef
(ur. 1894)
II B 2 pp
- Szczurek Tomasz
2 pp 8 komp.
- Sznajder Adam
- Szymański Kazimierz
(ur. 1894)
służba weterynaryjna

Ś

Śliwiński Stanisław
(ur. 29.10.1894)
II B 2 pp 8 komp.; 4 pp

Ślusarczyk Wojciech
(ur. 12.04.1895)
3 pp 15 komp.

Śmitkowski Flawian
(ur. 1893)
2 pp 8 komp.

T

Tarabula Józef
2 pp 2 b 2 komp.

Tosza Feliks
(ur. 1892)
II B 2 pp 7 komp.

Trzetrzelewski [Trzecielewski] Dominik
(ur. 19.02.1895)
II B 2 pp 8 komp.

Tukaj Ludwik
(ur. 1895)
2 pp

Tuszyński Józef

U

Ulrych Adolf
(ur. 1895)
4 pp

Urbańczyk Franciszek
(ur. 1893)
2 pp

W

Wadowski Leon
(ur. 05.02.1898)
II B 3 pp [2 pp]

Warchoń Stefan [?]
II B 2 pp; PKP

Wasilewski Zygmunt
(ur. 1887)
2 pp

Wąsowicz Jan
(ur. 1898)

Wesecki Bolesław
(ur. 20.02.1888)
1 pp

Wierzba Józef
(ur. 12.03.1894)
II B 3 pp

Woźniak Antoni
2 pp 8 komp.

Wrona Stanisław
(ur. 09.03.1894)
2 pp 8 komp.

Wróbel Władysław
(ur. 27.05.1896)
4 pp

Z

Ziach Walenty

Zubel Henryk
(ur. 1895)
[II B 3 pp]

Zubel Józef

Ż

Żarnowski Karol

Żbik Jan
(ur. 14.04.1894)
3 pp

Żbik Roman
1 pp 6 b

Powyższa lista nadal podlega opracowaniu oraz dalszej weryfikacji danych osobowych, w miarę dostępu do nowych dokumentów źródłowych.

Podstawa źródłowa

Stanisław Kolka: *Wspomnienia* [Maszynopis na prawach rękopisu]. Muzeum Miasta Jaworzna, s.4-6.

Autor podaje spisy ochotników według swojej wiedzy, jako świadek i ochotnik drużyny „Sokoła”. Po wojnie został przewodniczącym Oddziału Związku Legionistów Polskich w Jaworznie. Uczestniczył w komisjach weryfikacyjnych i opracował listy byłych legionistów promowanych do odznaczeń państwowych.

Materiały rękopiśmienne ze zbiorów przekazanych przez rodzinę legionisty – Jana Długosza, który pełnił funkcję zastępcy przewodniczącego Związku Legionistów Polskich w Jaworznie. Kopie cyfrowe ze zbiorów Miejskiej Biblioteki Publicznej w Jaworznie, jak następuje:

- *Spis zapłaconych wkładek* – rękopis składki Zw. Legionistów Polskich Oddział Jaworzno, lata 30. XX wieku.
- *Lista członków Związku Legionistów Polskich, Oddział Jaworzno* – rękopis niepodpisany; wykaz 54 osób, prawdopodobnie z lat 30. XX wieku.
- *Związek Legionistów Polskich Oddział Jaworzno, Spis członków* – kopia maszynowa, lista 57 osób, bez podpisu, lata 30. XX wieku.
- Pismo z listą 19 członków Związku Legionistów Polskich w Jaworznie, należących do koła 2 pułku piechoty LP.

Materiały archiwalne pochodzące z:

- Centralnego Archiwum Wojskowego, Archiwum Zakładu Ossolineum we Wrocławiu, Archiwum Akt Nowych w Warszawie – opublikowane na stronie internetowej Muzeum im. Józefa Piłsudskiego w Sulejówku (*Lista legionistów*).
- Archiwum Narodowego w Krakowie, Zespołu Naczelnego Komitetu Narodowego oraz c.k. Starostwa Powiatowego w Chrzanowie.
- Księgi metrykalne parafii Jaworzno.

Biogramy niektórych legionistów autorstwa Zofii Żak, publikowane w gazecie „Co Tydzień” w latach 2000–2002, które zostały opracowane na podstawie materiałów udostępnionych przez rodziny Legionistów.

Maria Leś-Runicka

Jaworzno, 15 września 2018 r.

Lista legionistów
spoza terenu Jaworzna z lat 1914-1917
(z innych okręgów werbunkowych)

B

Bandas Kazimierz
(ur. 1896)
II B 3 pp

Bełza Franciszek
(ur. 1897)
I B 1 pp

Bloh Antoni
(ur. 1891)
3 pp

Bochenek Stanisław
(ur. 13.01.1894)
2 pp 8 komp.

C

Chachulski Antoni
(ur. 1897)
I B 1 p kolej.

D

Długosz Jan
(ur. 01.07.1893)
2 pp; PKP

Dulowski Leon

F

Fąferko Adam

G

Gajdek Leopold

Gaudek Stanisław

Grzybek Stanisław

J

Jaworek Stanisław
(ur. 1893)
II B 2 pp 6 komp.

K

Kopyto Michał
(ur. 1888)
4 pp 4 komp.

Kosowski Kasper
(ur. 1897)
2 pp 8 komp.

Kovacs Ludwik
2 pp 8 komp.

Koźmic Franciszek

Kudela Kazimierz

Kula Bolesław

Kurtyka Stanisław

L

Las Stanisław

M

Majda Władysław
(ur. 1897)
4 pp

Matlas Stefan
2 pp 8 komp.

Mastalski Józef
(ur. 1892)
1 pap

Matyjasik Karol

Mendela Stanisław
(ur. 1893)
2 pu

O

Obtułowicz Czesław
(ur. 25.05.1896)

P

Palonek Józef

Pierzchała Jan

Pietoń Jakub
(ur. 1893)
3 pp

Piętakiewicz Wincenty
(ur. 30.08.1891)

Pogoda Ludwik

R

Rybak Bartłomiej

S

Stryjski Kazimierz

Strzała Aleksander

Stychno Jan

Szwab Władysław
(ur. 1893)
3 pp

Ś

Świątkowski Antoni
2 pp. 8 komp.

T

Tatarczuch Klemens
(ur. 10.07.1894)
3 pp 4 b 15 komp.

Tura Walery

U

Urbański Andrzej
(ur. 1894)
II B 3 pp

W

Wiech Bernard
(ur. 1896)
2 pp 8 komp.

Wilkoszewski Witold
(ur. 1892)
4 pp

Wójcicki Kazimierz
(ur. 1885)
1 pa

Z

Zaleski Józef

Zawiła Ferdynand

Zwisłocki Tadeusz
(ur. 15.05.1889)
1 pa

Powyższa lista nadal podlega opracowaniu oraz dalszej weryfikacji danych osobowych, w miarę dostępu do nowych dokumentów źródłowych.

Podstawa źródłowa

Listy członków Związku Legionistów Polskich Oddział w Jaworznie, we wspomnieniach Stanisława Kolki oraz materiałach z archiwum rodzinnego Jana Długosza. Dokumenty ze zbiorów Miejskiej Biblioteki Publicznej w Jaworznie.

Opracowanie:

Maria Leś-Runicka

Jaworzno, 15 września 2018 r.

Wykaz skrótów:

- B – brygada
- b – batalion
- da – dywizjon artylerii
- komp. – kompania
- pa – pułk artylerii
- pap – pułk artylerii polowej
- PKP – Polski Korpus Posiłkowy
- pp – pułk piechoty
- PSZ – Polskie Siły Zbrojne
- pu – pułk ułanów

[Orzeł Legionów Polskich. [1914 r.]]

Fot. ze zbiorów prywatnych

[Odznaka II Brygady Legionów Polskich. [1916 r.]]

Fot. ze zbiorów prywatnych

N
A
C

Biuro werbunkowe Legionów Polskich w Krakowie
– warta strzelecka pod bramą biura. [sierpień 1914 r.]

Fot. ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego.
[Dostęp: 30 września 2018 r.]

N
A
C

Odjazd z Krakowa 2 i 3 pułku
II Brygady Legionów Polskich na front. [1 X 1914]

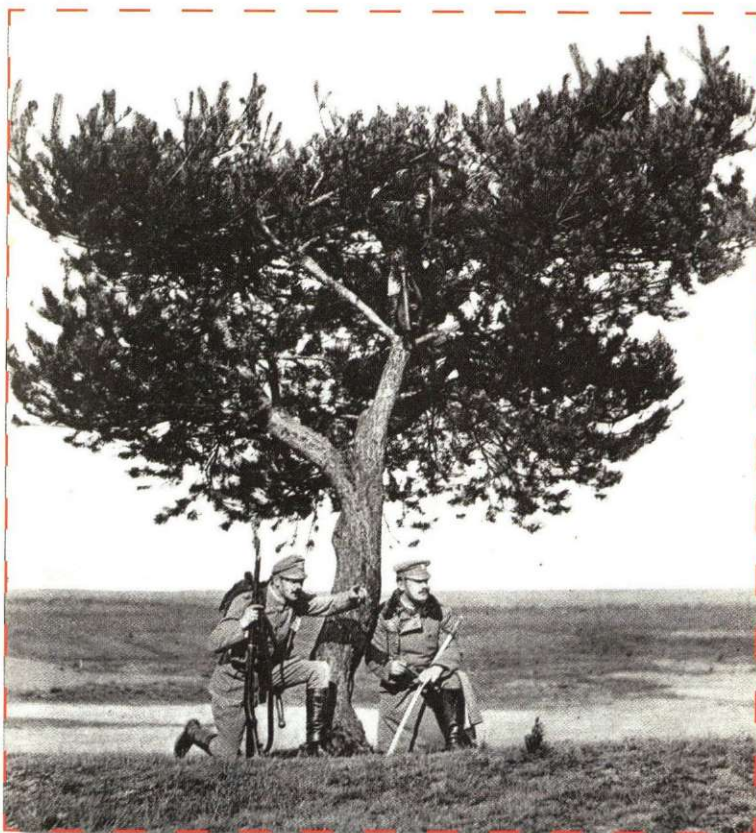
Fot. ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego.
[Dostęp: 30 września 2018 r.]

N
A
C

Żołnierze II Batalionu 4 pułku piechoty
Legionów Polskich. [1914 – 1918]

Fot. ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego.
[Dostęp: 30 września 2018 r.]

„Na wedecie” [po 1914 r.]
Pocztówka ze zbiorów Biblioteki Narodowej.

Obiekt dostępny w bibliotece cyfrowej Polona.
[Dostęp 30 września 2018 r.]

[Pociąg sanitarny II Brygady. [1915 – 1916]]

Fot. ze zbiorów Biblioteki Narodowej.
Obiekt dostępny w bibliotece cyfrowej Polona.
[Dostęp 30 września 2018 r.]

N
A
C

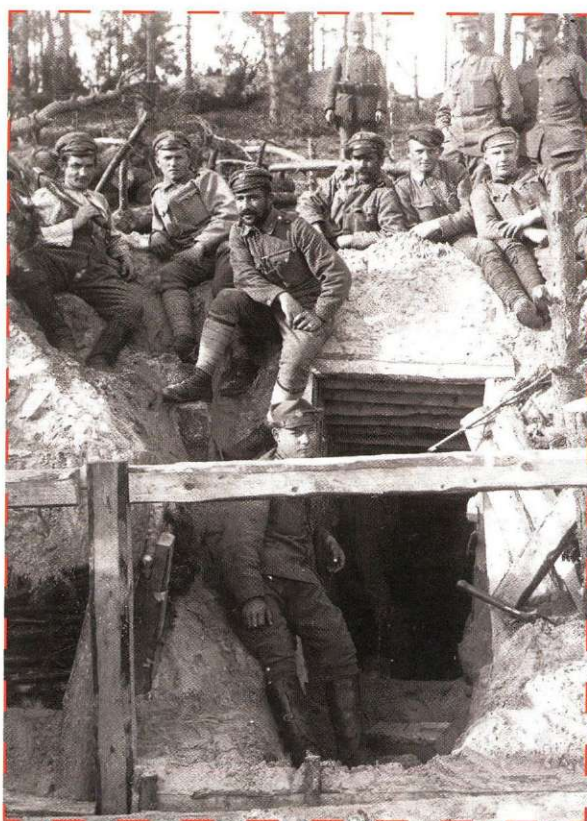
[II Brygada Legionów
– centrala telefoniczna 2 pułku piechoty.]

Fot. ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego.
[Dostęp: 30 września 2018 r.]

Żołnierze Legionów Polskich na Wołyniu podczas naprawy i konserwacji karabinów. [1915 – 1916]

Fot. ze zbiorów Biblioteki Narodowej.
Obiekt dostępny w bibliotece cyfrowej Polona.
[Dostęp 30 września 2018 r.]

Żołnierze Legionów Polskich w okopach u wejścia do ziemianki. [Wołyń 16 VI 1916]

Fot. ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego.
[Dostęp: 30 września 2018 r.]

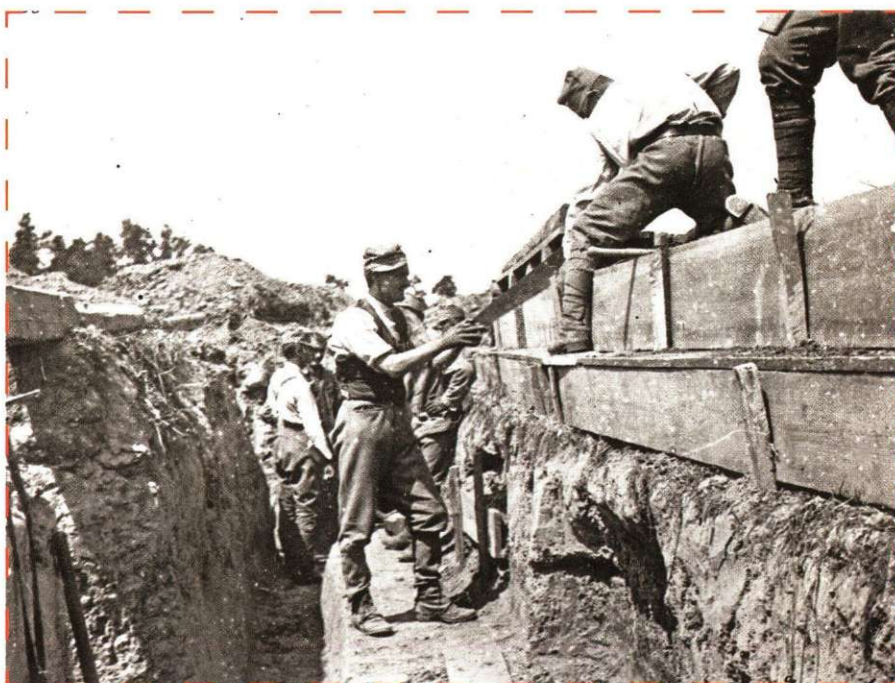
N
A
C

[Legioniści w okopach pod Kostiuchnąwką. [1916]]

Fot. ze zbiorów Biblioteki Narodowej.
Obiekt dostępny w bibliotece cyfrowej Polona. [Dostęp: 30 września 2018 r.]

N
A
C

[Polski Korpus Posiłkowy – pozycje pod Rarańczą.
Budowa okopów przez saperów II Brygady Legionów. [1918 r.]]

Fot. ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego.
[Dostęp: 30 września 2018 r.]

Rota

Autorką, tej jednej z najpopularniejszych pieśni patriotycznych, jest Maria Konopnicka. Słowa utworu powstały w 1908 roku, podczas pobytu pisarki w Cieszynie, jako reakcja na pruskie represje wobec dzieci biorących udział w strajku uczniów we Wrześni. Muzykę stworzyło aż sześciu kompozytorów, ale najlepiej przyjęła się i do dziś zachowała, ta skomponowana przez Feliksa Nowowiejskiego. W styczniu 1910 r., gdy Nowowiejski wybrał się do zakładu fryzjerskiego, oczekiwanie na swoją kolej umilał lekturą „Przodownicy”, ówczesnego czasopisma dla kobiet. To właśnie tam po raz pierwszy przeczytał *Rotę*. Od razu wybiegł z salonu i dopóty spacerował po krakowskich Plantach, dopóki nie ułożył całej melodii do utworu. Gdy pytano go później, gdzie znalazł natchnienie do swojej kompozycji, odpowiadał, że miało to miejsce w zakładzie fryzjerskim¹⁷. Obojgu autorom nie było jednak dane nigdy się spotkać. Utwór po raz pierwszy odśpiewano 15 lipca 1910 roku w Krakowie, podczas obchodów 500-lecia bitwy pod Grunwaldem. *Rotę* zaśpiewały wówczas wszystkie chóry z Krakowa i Górnego Śląska, połączone w jeden, kilkusetosobowy zespół, którym dyrygował Nowowiejski. Utwór zyskał powszechną popularność. Był śpiewany przez żołnierzy Legionów Polskich (utworzonych w czasie I wojny światowej przez Józefa Piłsudskiego), na barykadach Poznania w 1918 roku, podczas powstań śląskich, niemieckiej okupacji w latach 1939-1945 i wielu innych manifestacji patriotycznych. Gdy w 1918 roku Polska odzyskała niepodległość, *Rota* stała się jednym z kandydatów na hymn odrodzonej Polski. U schyłku PRL-u zyskała natomiast nieco odmienną wersję: fragment „Niemiec...germani!” zmieniono wówczas na „Sowiec...tuman!”¹⁸, a „krzyżacka zawierucha” stała się zawieruchą „sowiecką”.

W publikacji *Piosenki leguna tułacza* podano następującą informację (pisownia oryginalna): „Jedna z najulubieńszych pieśni narodowych, którą żołnierz w każdej okoliczności śpiewał, a szczególnie, gdy mu dopieklili opiekunowie z pod znaku czarnego orła, wypowiadając w nim swe credo polityczne już wtedy, gdy chciano go jeszcze koniecznie ogłosić za sprzymierzeńca centralnych.”

H A S Ł O .
(R O T A G R U N W A L D Z K A .)

Mel. F. Nowowiejski.
Harm. kpm. Kosecki.

Uroczyście, z siłą.

Nie rzu - cim zie - mi skąd nasz ród, Nie da - my po - grześć mo - wy!

Pol - ski my na - ród, pol - ski lud, Kró - lew - ski szcep - pia - sto - . . wy. Nie da - my, by nas

znie - mo - czył wróg Tak nam do - po - mói Bóg! Tak nam do - po - mói Bóg!

[Śpiewnik żołnierski Korpusu X. Oprac. Władysław Jeziorski. Przemyśl 1920, s. 3.]

Ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej.

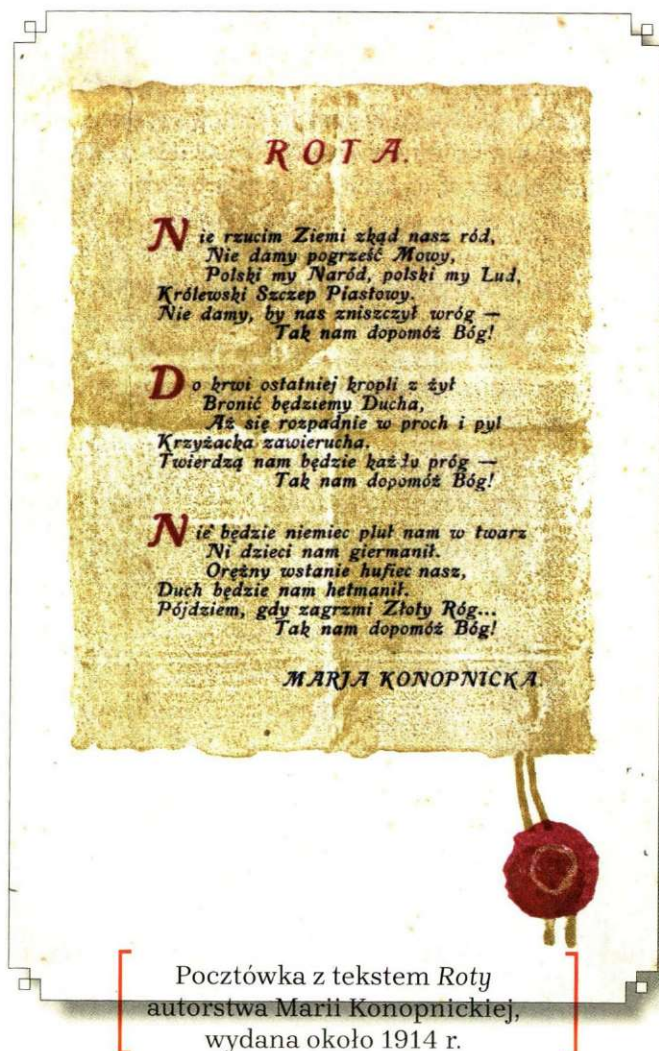
Obiekt dostępny w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej. [Dostęp: 18 września 2018 r.]

¹⁷Cyfrowa Biblioteka Polskiej Piosenki: www.bibliotekapiosenki.pl.

Nie rzucim ziemi, skąd nasz ród!
 Nie damy pogrześć mowy!
 Polski my naród, polski lud,
 Królewski szczep Piastowy,
 Nie damy, by nas zgnębił wróg!
Tak nam dopomóż Bóg!
Tak nam dopomóż Bóg!

Do krwi ostatniej kropli z żył
 Bronić będziemy ducha,
 Aż się rozpadnie w proch i pył
 Wroga nam zawierucha,
 Twierdzą nam będzie każdy próg!
Tak nam dopomóż Bóg!

Nie będzie nikt już pluć nam
 w twarz,
 Ni dzieci nam tumaniał,
 Orężny wstanie hufiec nasz,
 Duch będzie nam hetmanił,
 Pójdziem, gdy zagrzmi złoty róg!
Tak nam dopomóż Bóg!

Pocztówka z tekstem Roty
 autorstwa Marii Konopnickiej,
 wydana około 1914 r.

Ze zbiorów Biblioteki Narodowej.
 Obiekt dostępny w bibliotece cyfrowej Polona.
 [Dostęp: 18 września 2018 r.]

Tekst za: Cyfrowa Biblioteka Polskiej Piosenki.

Wariant 6: *Polski śpiewnik narodowy z melodjami*. Wyd. W. Adamski. Poznań 1919, s. 39-40.
 W publikacji uwzględniono tekst według Marii Konopnickiej.

O, mój rozmarynie

Pieśń ta jest jedną z najbardziej rozpowszechnionych pieśni żołnierskich. Wprawdzie przed I wojną światową była utworem mało znanym, ale w latach 1914-1918 jej popularność znacząco wzrosła. Istnieją przypuszczenia, że mogła mieć ona swój rodowód w utworach ludowych z czasu kampanii napoleońskiej. Melodia z kolei pochodzi z XVII wieku i podobno „śpiewali ją żołnierze Rakocze”. Nie istnieją jednak żadne źródła, dzięki którym dałoby się tę tezę potwierdzić. Można zatem jedynie przypuszczać, że do znanej już dużo wcześniej melodii ludowej układano kolejne zwrotki. Tekst wyszedł spod pióra kilku autorów; był wśród nich hrabia Wacław Denhoff-Czarnocki, poeta i podporucznik I Brygady Legionów, obrońca Lwowa. Pierwsze sześć strof ma swój rodowód ludowy, a Denhoffa-Czarnockiego uważa się za autora kolejnych (siódmej, ósmej i dziewiątej). Pierwszą wersję utworu opublikowano w 1915 roku. Jak wiele żołnierskich pieśni, także *O, mój rozmarynie* była traktowana kupletowo, co oznacza, że w zależności od miejsca i czasu, w którym pieśń śpiewano, dopisywano do niej kolejne zwrotki. Na uwagę zasługuje również fakt, iż to właśnie z utworem *O, mój rozmarynie* na ustach swój marsz ku niepodległości z krakowskich Oleandrów rozpoczęły Legiony Polskie pod dowództwem Józefa Piłsudskiego.

2

O mój rozmarynie.

Moderato.

p O mój roz-ma-ry - nie roz - wi-jaj się, O mój roz-ma-ry - nie roz - wi-jaj się,

Pój - dę do dziewczy - ny, Pój - dę do je - dy - nej za - py-tam się za - py-tam się.

1. 2.

rit.

[Pieśni żołnierskie: O mój rozmarynie; Hupaj siupaj (Polka).
Oprac. Leon Chojecki. Warszawa [po 1912], s. 2.]

Ze zbiorów Biblioteki Narodowej.
Obiekt dostępny w bibliotece cyfrowej Polona. [Dostęp: 18 września 2018 r.]

O mój rozmarynie rozwijaj się,
 O mój rozmarynie rozwijaj się!
 Pójdę do dziewczyny,
 pójdę do jedynej
 Zapytam się (bis)

A jak mi odpowie nie kocham Cię
 A jak mi odpowie nie kocham Cię
 Ułani werbują, strzelcy maszerują
 Zaciągnę się (bis)

Dadzą mi buciki z ostrogami (bis)
 I siwy kabacik (bis)
 Z wyłogami

Dadzą mi konika cisawego (bis)
 I ostrą szabelkę (bis)
 Do boku mego.

Dadzą mi uniform popielaty (bis)
 Ażebym nie tęsknił (bis)
 Do swej chaty.

Dadzą mi manierkę z gorzółczyną
 (bis)

Ażebym nie tęsknił (bis)
 Za dziewczyną.

A kiedy już wyjdę na wiarusa
 Pójdę do dziewczyny –
 Pójdę do jedynej
 Po całusa.

A gdy mi odpowie „nie wydam się” –
 Hej tam kule świszczą –
 I bagnety błyszczą
 Poświęcę się.

A gdy mnie przyniosą z raną w boku,
 Wtedy pożałujesz (bis)
 Z łezką w oku.

Powiodą z okopów na bagnety.
 Bagnet mnie ukłuje –
 Śmierć mnie ucałuje.
 Ale nie ty!

(Zwrotki 1-6, przeróbka z ludowej, 7, 8 i 9 dodana przez Wacława Denhoff-Czarnockiego,
 10 śpiewana w pułku IV: „Powiodą czwartaków na bagnety”).
Nowy śpiewnik polski 1914 – 1917. Oprac. W. Jeziorski. Kraków 1917.
 Publikacja dostępna w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej.

Pierwsza brygada

Marsz pt. *Pierwsza brygada* powstał w 1917 roku. Był ulubionym utworem żołnierskim Józefa Piłsudskiego. Marszałek określił go jako „najdumniejszą pieśń, jaką kiedykolwiek Polska stworzyła”. Rozbieżne są informacje na temat autora słów piosenki: uważa się, że jest nim Tadeusz Biernacki albo Andrzej Tadeusz Hałaciński. Różnice pojawiają się także w odniesieniu do okoliczności powstania całego tekstu. Biernacki był zdania, że słowa ułożone zostały w nocy z 17 na 18 lipca 1917 roku w pociągu, który przewoził z Modlina do Szczypiorny legionistów internowanych za odmowę złożenia przysięgi na wierność Niemcom i Austrii. Hałaciński z kolei uważał, że tekst napisał właśnie on, w Tyrolu w 1917 roku, gdzie przebywał po wcieleniu do armii austriackiej. Między tymi dwoma autorami wywiązał się dość duży spór o prawa autorskie do tekstu pieśni, który miał swój finał w sądzie. W 1925 roku, na rozkaz Józefa Piłsudskiego, Kazimierz Świtalski (późniejszy minister oświaty) miał za zadanie wyjaśnić sprawę pochodzenia utworu w sądzie polubownym. Nie znalazła ona jednak swojego finału. Melodia pieśni pochodzi natomiast sprzed 1914 roku, a jej kompozytor pozostał nieznanym. Na początku I wojny światowej muzykę marsza zaadaptował kapelmistrz orkiestry Kieleckiej Straży Ogniowej i stała się ona melodią często wykonywanego przez orkiestrę *Marszu Kieleckiego nr 10*. Pierwszym aranżerem i wykonawcą tego utworu był kapitan Andrzej Brzuchal-Sikorski, kapelmistrz wojskowy. W dwudziestoleciu międzywojennym *Pierwsza brygada* pretendowała do miana hymnu narodowego. 14 sierpnia 2007 r. Minister Obrony Narodowej uznał marsz za oficjalną pieśń Wojska Polskiego.

MARSZ PIERWSZEJ BRYGADY LEG.

Harm. kpm. Wojakowski.

Legjo.ny, to żołnierska nu - ta, Le-gjo.ny, to o - fiar - ny
stos. Le-gjo.ny, to żołnierska bu - ta, Le-gjo.ny, to stra.cen.ców
los. My pierwsza.bry.ga - da, Strze - lee.ka gro.ma - da, Na
stos rzuci.liś. my nasz ży.cia los, na stos, na stos.

[Śpiewnik żołnierski Korpusu X. Oprac. Władysław Jeziorski. Przemysł 1920, s. 6.]

Ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej.

Obiekt dostępny w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej. [Dostęp: 18 września 2018 r.]

Legiony to – żołnierska nuta,
 Legiony to – ofiarne stosy,
 Legiony to – rycerska buta,
 Legiony to – straceńców los!
**My, Pierwsza Brygada,
 Strzelecka gromada,
 Na stos rzuciliśmy swój życia los,
 Na stos, na stos...**

O, ile mąk, ile cierpienia,
 O, ile krwi, wylanych łez,
 Pomimo to – nie ma zwątpienia,
 Dodawał sił – wędrówki kres!
My, Pierwsza Brygada...

Krzyczeli, żeśmy stumanieni,
 Nie wierząc nam, że chcieć – to móc,
 Leliśmy krew osamotnieni,
 A z nami był nasz drogi Wódz!
My, Pierwsza Brygada...

Inaczej się dziś zapatrują,
 I trafić chcą do naszych dusz,
 I mówią, że nas już szanują,
 Lecz właśnie czas odwetu już!
My, Pierwsza Brygada...

Nie chcemy już od was uznania,
 Ni waszych mów, ni waszych łez!
 Już skończył się czas kołatania,
 Do waszych serc – do waszych kies!
 (Do waszych serc – połóżmy kres!)
My, Pierwsza Brygada...

Dziś nadszedł czas pokwitowania
 Za mękę serc i katusze dni,
 Nie chciejcie więc – politowania,
 Zasada jest: za krew – chciej krwi!
My, Pierwsza Brygada...

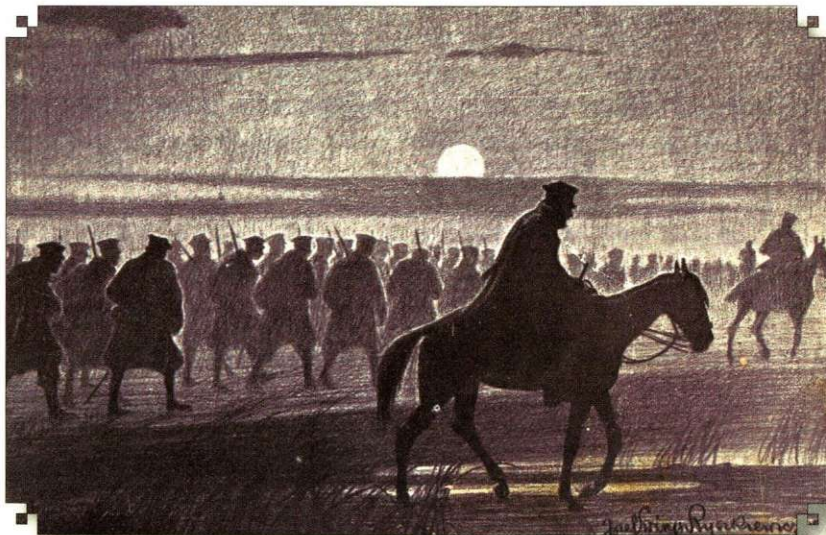
Dzisiaj już my – jednością silni,
 Tworzymy Polskę – przodków mit,
 Że wy w tej pracy nie dość pilni,
 Zostanie wam potomnych wstyd!
My, Pierwsza Brygada...

Umieliśmy w ogień zapalu
 Młodzieńczych wiar rozniecić skry,
 Nieść życie swe dla ideału
 I swoją krew, i marzeń sny.
My, Pierwsza Brygada...

Potrafić dziś dla potomności
 Ostatki swych poświęcić dni,
 Wśród fałszów siać
 siew szlachetności,
 Miazgą swych ciał, żarem swej krwi.
My, Pierwsza Brygada...

Maszerują strzelcy (Piechota)

Pieśń ta była śpiewana w oddziałach „Burza” I Batalionu Pułku Piechoty Ziemi Piotrkowskiej AK oraz w trakcie różnych uroczystości – przede wszystkim zaś, tych o charakterze wojskowym. Utwór *Maszerują strzelcy* stanowi adaptację pieśni pt. *Piechota* z 1918 roku. Muzykę skomponował Leon Łuskino, pisarz, kompozytor i pułkownik Wojska Polskiego. Według niektórych hipotez, on lub Bolesław Lubicz-Zahorski, odpowiada także za stworzenie tekstu piosenki. Do tej, jak i do wielu innych melodii (m.in. *Rozkwitają pąki białych róż* czy *O, mój rozmajynie*), żołnierze polskiego podziemia w czasach II wojny światowej tworzyli własne, aktualne wówczas teksty. Pieśń doczekała się zatem wielu wersji, nieznacznie się od siebie różniących.

Pocztówka przedstawiająca Piechotę w marszu [1914-1922 r.]

Ze zbiorów Biblioteki Narodowej.
Obiekt dostępny w bibliotece cyfrowej Polona. [Dostęp: 18 września 2018 r.]

Pocztówka przedstawiająca Piechotę w marszu
– fotografia Tadeusza Langiera [1914-1922].

Ze zbiorów Biblioteki Narodowej.
Obiekt dostępny w bibliotece cyfrowej Polona. [Dostęp: 18 września 2018 r.]

Nie noszą lampasów, lecz szary ich strój,
Nie noszą ni srebra, ni złota.
Lecz w pierwszym szeregu podąża na bój
Piechota, ta szara piechota.

**Maszerują strzelcy, maszerują,
karabiny błyszczą, szary strój,
a przed nimi drzewa salutują,
bo za naszą Polskę idą w bój!**

Idą, a w słońcu kołysze się stal.
Dziewczęta zerkają zza ploty,
A oczy ich dumne utkwione są w dal,
Piechota, ta szara piechota!

Maszerują strzelcy, maszerują...

Nie grają im surmy, nie huczy im róg,
A śmierć im pod stopy się miota,
Lecz w pierwszym szeregu podąża na bój
Piechota, ta szara piechota.

Maszerują strzelcy, maszerują...

Tekst za: Biblioteka Cyfrowa Polskiej Piosenki.
Wariant 4: *Śpiewnik „Iskier”: pieśni i piosenki na różne okazje.*
Wyb. i oprac. Z. Adrjański. Warszawa 1976, s. 47.

Rozkwitają pąki białych róż (Białe róże)

Stworzenie tej pieśni datuje się na rok 1918, jednak ma ona swoje korzenie w latach wcześniejszych. Pierwowzorem tekstu był bowiem, napisany przez Jana Emila Lankau, wiersz pt. *Białe róże*. Z tego też powodu pieśń występuje pod dwoma zamiennymi tytułami. Początkowo śpiewano ją na nieznaną współcześnie melodię czardasza *Może pszczołka zanieś ci to, com napisała serca mego krwią*. W 1918 roku nową wersję utworu stworzył poeta Kazimierz Wroczyński, a melodię skomponował Mieczysław „Kozar” Słobódzki, major Wojska Polskiego. Tak jak i tekst, również melodia posiadała kilka wersji. Dwie z nich napisał major Bogusław Szul-Skjöldkron, a trzecią – Słobódzki i to właśnie ona stała się tą najbardziej powszechną. Pieśń od razu zaczęła cieszyć się dużą popularnością wśród wojska i ludności cywilnej. Opublikowano ją w konspiracyjnym *Śpiewniku domowym*. Chętnie śpiewana była przez walczące na Wschodzie i Zachodzie Wojsko Polskie. Wykonywano ją także w kabarecie „Czarny Kot”, który prowadził Kazimierz Wroczyński. Dzięki temu stała się znana na szeroką skalę.

W publikacji *Piosenki leguna tułacza* podano następującą informację (pisownia oryginalna): „Piosenka ta, ułożona w r. 1918 ma dwojaki tekst o podobnej treści. Mimo, że niedawno ułożona, już znana w całej Polsce i bardzo często śpiewana.”

31

Andante. 28. Białe róże. *dolce*

Roz-kwi-ta-ły pą-ki bia-łych róż,

Ja - siu-leń-ku, wróć z wojenki już! Wróć do cha-ty jak za dawnych lat! Dam ci za to ró-ży,

najpiękniejszy kwiat. Wróć do cha-ty jak za dawnych lat, dam ci za to ró-ży najpiękniejszy kwiat.

K. 588 P.

Pieśni żołnierskie: na fortepian lub do śpiewu. [Cz.] 2: Muzyka.
Oprac. Leon Chojecki. Warszawa [ok. 1930], s. 31.

Ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej.
Obiekt dostępny w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej. [Dostęp: 18 września 2018 r.]

Rozkwitają pąki białych róż,
Wróć, Jasieńku, z tej wojenki już!
Wróć, ucałuj, jak za dawnych lat,
Dam ci za to róży najpiękniejszy
kwiat!

Kładłam ci ja idącemu w bój
Białą różę na karabin twój,
Nimeś odszedł, mój Jasieńku stąd,
Nimeś próg przestąpił,
kwiat na ziemi zwiędł.

Ponad stepem nieprzejrzana mgła,
Wiatr w burzanach cichuteńko łka.
Przyszła zima, opadł róży kwiat,
Poszedł w świat Jasieńko,
zginął za nim ślad.

Już przekwitły pąki białych róż,
Przeszło lato, jesień, zima już,
Cóż ci teraz dam, Jasieńku, hej!
Gdy z wojenki wrócisz
do dziewczyny swej?

Hej, dziewczyno, ułan w boju padł,
Choć mu dałaś białej róży kwiat,
Czy nieszczerzy był twej dłoni dar,
Czy też może wygasł
twego serca żar?

W pustem polu zimny wichur dmie,
Już nie wróci twój Jasieńko, nie;
Śmierć okrutna zbiera krwawy łup,
Zakopali Jasia twego w ciemny grób

Jasieńkowi nic nie trzeba już,
Bo mu kwitną pąki białych róż;
Tam pod jarem,
gdzie w wojence padł,
Wyrósł na mogile białej róży kwiat.

Nie rozpaczaj, lube dziewczę, nie,
W polskiej ziemi nie będzie mu źle,
Policzony będzie trud i znój,
Za Ojczyznę poległ ukochany twój.

Płynie Wisła, płynie

Tekst do pieśni stworzył Edmund Wasilewski, autor wierszy i poematów o tematyce historycznej, natomiast melodię napisał Kazimierz Hofman. Był on autorem przede wszystkim utworów scenicznych: oper, operetek, baletów i ilustracji do sztuk teatralnych. Nieobce były mu charakterystyczne rytmy polskiego tańca ludowego. Krakowiak, zatytułowany *Płynie Wisła, płynie*, odegrał dużą rolę wychowawczą w czasie niewoli i okupacji. Podobnie jak wiele innych patriotycznych utworów, tak i ten wychwalał Polskę i ukazywał, jak wielką miłością darzą ją rodacy, którzy wielokrotnie musieli walczyć o niepodległość swojej ojczyzny.

PŁYNIE WISŁA, PŁYNIE

MELODJA LUDOWA

Tempo krakowiaka

1. Pły - nie Wi - śła, pły - nie

Po pol - skiej kra - i - nie Po pol - skiej kra -

i - nie. Zo - ba - czy - ła Kra - ków,

1.
Pew - nie go nie mi - nie

2.
mi - nie.

2

Zobaczyła Kraków
Wnet go pokochała, *bis*
A na znak miłości
Wstęgą opasała. } *bis*

3

Płynie Wisła, płynie
Po polskiej krainie, *bis*
A dopóki płynie,
Polska nie zaginie. } *bis*

BIBLIOTEKA NARODOWA
MUS. III. 63524
1942 9731/6

[Karta z publikacji *Płynie Wisła, płynie*; Hej tam w polu jezioro. Paryż 1945, s. 2.]

Ze zbiorów Biblioteki Narodowej.
Obiekt dostępny w bibliotece cyfrowej Polona. [Dostęp: 18 września 2018 r.]

Płynie Wisła, płynie
Po polskiej krainie,

Zobaczyła Kraków,
Pewnie go nie minie.
Zobaczyła Kraków,
Wnet go pokochała,
A w dowód miłości
Wstęgą opasała.

Chociaż się schowała
W Niepołomskie lasy
I do morza wpada,
Płynie, jak przed czasy.

Nad moją kolebką
Matka się schylała
I po polsku pacierz
Mówić nauczała.

„Ojcze nasz” i „Zdrowaś”
I „Skład Apostolski”,
Bym do samej śmierci
Kochał naród polski.

Bo ten naród polski
Ma ten urok w sobie:
Kto go raz pokochał,
nie zapomni w grobie.

Płynie Wisła, płynie
Po polskiej krainie,
A dopóki płynie:
Polska nie zaginie!...

Z tamtej strony Wisły
Jest Wandy mogiła,
Która za swój naród
Życie poświęciła.

Płynie Wisła, płynie,
W biegu się nie zwróci,
O Wiśle i Wandzie
Krakowiaczek nuci.

Tekst za: Cyfrowa Biblioteka Polskiej Piosenki.
Wariant 2: *Ojców naszych śpiew: pieśni patriotyczne*. Oprac. M. Straszewicz.
Komorów 1992, nr 28, nr 33.

Hej! Hej ułani!

Ta popularna, wesoła piosenka o ułanach śpiewana była w wielu wariantach, zarówno tekstowych, jak i melodycznych. Prawdopodobnego pierwowzoru utworu dopatruje się w piosence z czasów Księstwa Warszawskiego (1807–1815). Świadczyć o tym może fakt, że jedna z pierwszych wersji drukowanych ukazała się we Lwowie w 1833 r. Dobrze znany refren „Hej, hej ułani, malowane dzieci” pojawił się niedługo przed pierwszą wojną. W takiej wersji piosenka została odnotowana po raz pierwszy przez Bogusława Szul-Skjöldkrona w zbiorze *Piosenki legu-na tułacza*, z 1919 roku. W publikacji tej podano następującą informację (pisownia oryginalna):

„Wesoły i dowcipny mazur, w którym ułani odcinają się piechocie dokuczającej im zwykle. Powstała już przed wojną. Śpiewana często.”

Ułani, ułani.
MAZUREK

1 37 R

Mus. III. 86.890

26. X. 1918.

[Karta z publikacji *Ułani, ułani: Mazurek; Piosenka ułańska*. Warszawa [ok. 1920], s. 2.]

Ze zbiorów Biblioteki Narodowej.
Obiekt dostępny w bibliotece cyfrowej Polona. [Dostęp: 18 września 2018 r.]

Ułani, ułani, malowane dzieci,
niejedna panienka za wami poleci.

Hej, hej, ułani, malowane dzieci,
niejedna panienka za wami poleci.

Niejedna panienka i niejedna
wdowa,
zobaczy ułana, kochać by gotowa.
Hej, hej, ułani...

Babcia umierała, jeszcze się pytała:
czy na tamtym świecie, ułani,
będziecie?
Hej, hej, ułani...

Nie ma takiej wioski, nie ma takiej
chatki,
gdzie by nie kochały ułana mężatki.
Hej, hej, ułani...

Nie ma takiej chatki ani
przybudówki,
gdzie by nie kochały ułana Żydówki.
Hej, hej ułani...

Jedzie ułan, jedzie, konik pod nim
pląsa,
czapkę ma na bakier i podkręca
wąsa,
Hej, hej, ułani...

Jedzie ułan, jedzie, szablą
pobrzękuje,
uciekaj, dziewczyno, bo cię pocałuje.
Hej, hej, ułani...

A niech pocałuje, nikt mu nie
zabrania,
wszak on swoją piersią Ojczyznę
osłania.
Hej, hej, ułani...

Wojenko, wojenko

Utwór występuje pod kilkoma tytułami, m. in. *Wojenka* czy *Legun na wojence*. Jest jedną z najczęściej śpiewanych pieśni wywodzących się ze schyłkowego okresu I wojny światowej, mimo że nie notowano jej wówczas jeszcze w żadnych żołnierskich śpiewnikach. Przypuszczalnie powstała w sierpniu 1917 roku, z miejsca zyskując ogromną popularność. Autor tekstu pozostał nieznany, kompozycja natomiast jest melodią ludową. Istnieje również hipoteza mówiąca o tym, że utwór stanowi przeróbkę piosenki ludowej, która rozpoczynała się od słów: *Wojenka, wojenka, to se piękna pani*. Po raz pierwszy opublikowana została w 1919 roku w zbiorze pt. *Piosenki leguna tułacza*. Podano wówczas następującą informację (pisownia oryginalna):

„W sierpniu 1917 na ćwiczeniach zasłyszalem nową melodyę nieznaną mi w swojej kompanii (3 pp.) mocno tem zdziwiony (jako, że taki piosenkarz, jak ja, wszystkie znać powinien) przysłuchałem się, przyłączyłem do śpiewu, a potem pytam: Skądęście wzięli tę piosenkę? nie wiadomo panie poruczniku, to któraś inna kompania śpiewała, tośmy się nauczyli. W trzy tygodnie potem już znali tę piosenkę całe legiony. Dziś to jedna z najwięcej śpiewanych i najpiękniejszych, a bezimiennych piosenek.”

Utwór często śpiewano w latach II wojny światowej, kiedy to dopisane do niego zostały kolejne strofy nieznanego autorstwa.

80

27. Wojenko, wojenko.

Poco vivo.

mf Wo - - - jen - ko, wo -

mf jen - ko, có - żeś ty za pa - ni, Że za ciebie gł - ną,

mf że za ciebie gł - ną chłop - cy ma - lo - wa - ni.

1. wa - ni.

2. wa - ni.

K. 583 P.

[Pieśni żołnierskie: na fortepian lub do śpiewu. [Cz.] 2: Muzyka.]
 Oprac. Leon Chojecki. Warszawa [ok. 1930], s. 30.

Ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej.
 Obiekt dostępny w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej. [Dostęp: 18 września 2018 r.]

Wojenko, wojenko, cóżeś ty za pani,
że za tobą idą, że za tobą idą
chłopcy malowani?

Chłopcy malowani, sami wybierani,
wojenko, wojenko, wojenko, wojenko,
cóżeś ty za pani?

Na wojence ładnie, kto Boga uprosi,
żołnierze strzelają, żołnierze strzelają,
Pan Bóg kule nosi.

Lecą kule, lecą kule żwawo,
która cię dogoni, która cię dogoni,
to zapłacisz krwawo.

Wojenko, wojenko, cóżeś tak szalona,
kogo ty pokochasz, kogo ty pokochasz,
jeśli nie leguna.

Wojenko, wojenko, co za moc jest w tobie,
kogo ty pokochasz, kogo ty pokochasz,
w zimnym leży grobie.

Tekst za: Cyfrowa Biblioteka Polskiej Piosenki.
Wariant 5: *Polskie pieśni i piosenki: śpiewnik polski*. Oprac. A. Wójcicki, A. Cieślak.
Warszawa 1989, s. 74, 206.

Tam na błoniu błyszczący kwiecie

Pieśń stworzona została w latach 1830–1831 i znano ją pod kilkoma tytułami, m. in. *Ułan na wendecie*, czy *Ułan i dziewczyna*. Skomponował ją hrabia Wenzl Robert Gallenberg, sławny w ówczesnych czasach twórca baletów. Interesująca jest jednak informacja mówiąca o tym, iż niektórzy badacze przypisują autorstwo muzyki Fryderykowi Chopinowi. Słowa napisał Franciszek Kowalski – poeta i pamiętnikarz, uczestnik powstania listopadowego. Kowalski uważany jest za jednego z najwybitniejszych autorów utworów powstańczych. To właśnie on, w 1831 roku, wydał w Warszawie zbiór pt. *Miecz i lutnia, czyli śpiewy wolności wolnego Polaka*. W okresie I wojny światowej utwór często wykonywały Legiony Polskie na tradycyjną lwowską melodię.

34. Tam na błoniu.

Tempo poloneza.

K. 583 P.

Pieśni żołnierskie: na fortepian lub do śpiewu.
[Cz.] 2: Muzyka. Oprac. Leon Chojecki. Warszawa [ok. 1930], s. 39.

Ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej.
Obiekt dostępny w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej. [Dostęp: 18 września 2018 r.]

Tam na błoniu błyszczą kwiecie,
stoi ułan na widecie¹⁹,
a dziewczyna jak malina
niesie koszyk róż.

„Stój, poczekaj, moja duszko,
skąd tak drobną stąpasz nóżką”.
„Jam z tej chatki, rwała kwiatki
i powracam już”.

„Może kryjesz wrogów tłuszcę,
daj buziaka, to cię puszcę”.
„Jam nie taka, dam buziaka,
jeno z konia zsiądź”.

„Z konia zsięde, prawo znane,
jutro kulka w łeb dostanę”.
„Gdyś tak prędki do tej chętki,
bez buziaka bądź”.

„Gdy szczęśliwie wrócę z boju,
gdzież mam szukać cię w pokoju?”
„W białej chatce, przy mej matce,
nad strumykiem wzwyż”.

„Lecz gdy zginę w boju snadnie
to buziaczek mój przepadnie...”
„Wierna tobie, na twym grobie
ucałuję krzyż”.

Pocztówka z melodią i tekstem pieśni
Tam na błoni, wydana w roku 1905.

Ze zbiorów Biblioteki Narodowej.
Obiekt dostępny w bibliotece cyfrowej Polona.
[Dostęp: 18 września 2018 r.]

Tekst za: Cyfrowa Biblioteka Polskiej Piosenki.
Wariant 9: *Polskie pieśni i piosenki: śpiewnik polski*.
Oprac. A. Wójcicki, A. Cieślak. Warszawa 1989, s. 31, 199.

¹⁹ Wideta (wedeta) – czaty, placówka, żołnierz konny postawiony do śledzenia ruchów nieprzyjaciela.

Powstań, Orle

Ta pieśń patriotyczna została napisana prawdopodobnie w pierwszych miesiącach trwania powstania listopadowego. Autor do dziś pozostał nieznany. Istnieją jedynie przypuszczenia mówiące o tym, iż mógł ją stworzyć Karol Krupiński, kompozytor i dyrygent Opery Warszawskiej. Po upadku powstania utwór został zapomniany na długi czas. W śpiewnikach pojawił się na nowo w okresie I wojny światowej.

62

58. Białe orle.

Andante maestoso.

Cieżko ran-ny w bo-ju chwa-ty i zbro-cho-ny wła-sną
krwią, W pę-tach le-ży o-rzeł bia-ty, je-czy nad nie-do-lą swą.
Cie-mne ba-rygęs-ty las, Szu-miąc powtar-za-ją wraz: Or-le powstań z wię-zów, ran, Or-le
wzleć nad Pol-ski ła-ń! Or-le powstań z wię-zów, ran! Or-le wzleć nad Pol-ski ła-ń!

J 25 L

Śpiewnik polski: zbiór pieśni narodowych [z melodyami i akompaniamentem].
Cz. 1: Melodye. Oprac. Felicjan Szopski. Warszawa 1917, s. 62.

Ze zbiorów Biblioteki Narodowej.
Obiekt dostępny w bibliotece cyfrowej Polona. [Dostęp: 18 września 2018 r.]

Cieężko ranny w boju chwały
I zbroczony własną krwią,
W pętach leży Orzeł biały,
Jęczy nad niedolą swą.
Ciemne bory, gęsty las,
Szumiąc powtarzają wraz:

**Orle! Powstań z więzów, ran,
Orle, wzleć nad Polski łąn!**

Bo na polskiej ziemi zgroza
I w jej synach zemsta wre.
Złota wierzba, biała brzoza
Opuściły listki swe,
I głosem grobowych dum
Powtarzają smutny szum:
Orle! Powstań z więzów...

A pod strzechą polskiej chatki
Starcom zwiśla twarda dłoń,
I w żałobie nasze matki,

Troska im zorała skroń,
I ponury kajdan brzęk
Wciąż powtarza smutny jęk:
Orle! Powstań z więzów...

Polska Wisła, rzek królowa,
Roni piaski, łamie kry,
Aż do morza od Krakowa
Niesie z sobą polskie łzy.
Nad wodami mglistych par
I wśród nurtów słyhać gwar:
Orle! Powstań z więzów...

O, wy Tatry, wieczne grody,
Osłonięte siwą mgłą,
Z wierzchu lecąc, płaczą wody,
Gdy wokoło burze wrą.
Kiedy piorun bije w głaz,
Wiatr i potok huczą wraz:
Orle! Powstań z więzów...

Przybyli ułani pod okienko

Powstanie pieśni datuje się na rok 1914. Tekst ułożył Feliks Gwiżdż, działacz niepodległościowy, oficer IV Pułku Piechoty Legionów. Stworzył on pierwsze sześć zwrotek. Uważa się, że następne dopisywane były z czasem przez żołnierzy. Swoją wersję utworu, zatytułowaną *Dumna panienka*, napisał także w 1916 roku Bogusław Szul, wojskowy. Ta skoczna i wesoła piosenka śpiewana jest do ludowej kompozycji. Początkowo zatytułowana była *Pieśń czwartego szwadronu*, skąd wzięło się późniejsze określenie „czwartacy”, obecne w wersji: *Otwieraj, nie bój się, to czwartacy*. Utwór, od momentu powstania, znany jest szerokiemu gronu odbiorców. Pierwotnie śpiewany był przez ułanów, a następnie w okresie międzywojennym i współcześnie. Można go również znaleźć na wydanej w 1995 roku płycie Maryli Rodowicz pt. *Marysia biesiadna*.

W publikacji *Piosenki leguna tułacza* podano następującą informację (pisownia oryginalna): „Piosenka przedwojenna, bardzo chętnie śpiewana przez legionistów, a szczególnie przez czwartaków, o których w niej jest mowa.”

PRZYBYLI UŁANI.

Melodja ludowa. *z pche 2. 28. 1910*

Vivo. Przy-by - li u - ła - ni

pod o - kien - ko, Przy-by - li u - ła - ni pod o - kien -

ko. Pu - ka - ją, wo - ła - ją: puść pa - nien - ko, Pu - ka - ją,

wo - ła - ją: puść pa - nien - ko.

2) O Jezul A oż to za wojacy? (bis) Otwieraj, nie bój się to czwartacy! (bis)
3) Przyszliśmy tu poć nasze konie,
Za nami piechoty pełne błonie.

4) O Jezul A dokąd Bóg prowadził? Warszawę odwiedzić byśmy radzi.
5) Gdy zwiedzim Warszawę, już nam pilno
Zobaczyć to nasze stare Wilno.

B 447 R

[Karta z publikacji *Wędrowali trzej ułani; Przybyli ułani*. Warszawa [ok. 1920], s. 3.]

Ze zbiorów Biblioteki Narodowej.

Obiekt dostępny w bibliotece cyfrowej Polona. [Dostęp: 18 września 2018 r.]

Przybyli ułani pod okienko, /bis
Pukają, wołają: puść, panienko! /bis

O Jezu, a cóż to za wojacy? /bis
Otwieraj, nie bój się, to czwartacy, /bis

Przyszliśmy tu poić nasze konie, /bis
za nami piechoty całe błonie, /bis

O Jezu, dokąd Bóg prowadzi? /bis
Warszawę odwiedzić byśmy radzi, /bis

Gdy zwiedzim Warszawę,
już nam pilno /bis
zobaczyć to nasze stare Wilno, /bis

A z Wilna już droga jest gotowa,
prowadzi prościutko aż do Lwowa. /bis

Przybyli Ułani pod okienko
Stukają pukają puść panienko . . .

[Pocztówka z ilustracją autorstwa A. Ursyn
do pieśni *Przybyli Ułani*, wydana w Krakowie
[1927-1936].]

Ze zbiorów Biblioteki Narodowej.
Obiekt dostępny w bibliotece cyfrowej Polona.
[Dostęp: 18 września 2018 r.]

Hymn strzelecki (Naprzód drużyno strzelecka!)

Autor słów hymnu jest nieznany, natomiast jego melodia to adaptacja rosyjskiego marszu żałobnego pt. *Śpijcie, orły bojowe*. Pieśń utworzona została jeszcze w czasach powstania styczniowego, a po jego upadku towarzyszyła represjonowanym bojownikom, zesłanym na Sybir. Wiąże się ją również z działalnością paramilitarnej organizacji niepodległościowej – Polskich Drużyn Strzeleckich, która założona została na terenie zaboru austriackiego. W późniejszym czasie utwór stał się hymnem organizacyjnym ruchu strzeleckiego w Galicji, a w międzywojniu – pieśnią organizacyjną Związku Strzeleckiego.

W publikacji *Piosenki leguna tułacza* podano następującą informację (pisownia oryginalna): „Powstała na dwa lata przed wojną w strzeleckich drużynach i z niemi razem wyruszyła na wojnę. Znana i śpiewana wszędzie.”

116. Hymn strzeleców. 131

Con anima.

Naprzód drużyno strzelecka Sztandar twój do góry wznies. Zadnamas
się łazdra dziecaka, zgnębienie zdoła nie zgnieść. Czy umrzeć nam przyjdzie tu
w boju, Czy w tajgach Syberii nam gnęć, Z trudna nasze goi zno-
ju, Polska będzie dalej żyć, żyć, Polska będzie dalej żyć.

J 25 L

[Śpiewnik polski: zbiór pieśni narodowych [z melodyjami i akompaniamentem].
Cz. 1: Melodye. Oprac. Felicjan Szopski. Warszawa 1917, s. 131.]

Ze zbiorów Biblioteki Narodowej.
Obiekt dostępny w bibliotece cyfrowej Polona. [Dostęp: 18 września 2018 r.]

Naprzód drużyno strzelecka
Sztandar do góry swój wznies!
Żadna nas siła zdradziecka
Zniszczyć nie zdoła – ni zgnieść.

**Czy umrzeć nam przyjdzie na polu,
Czy w tajgach Sybiru nam gnić –**

**Z trudu naszego i bólu
Polska powstanie by żyć.**

Nic nie powstrzyma rycerzy
Ofiarnych na mękę, trud –
Za naszym hasłem pobieży
Do walki o wolność – lud.

Czy umrzeć nam przyjdzie...

Hufiec nasz ruszy zwycięski
Do walki o wolność, byt,
Wrogowi odpłacić klęski,
Polsce swobodny dać świt.

Czy umrzeć nam...

Żadna nas siła zdradziecka
Zniszczyć nie zdoła, ni zgnieść,
Naprzód drużyno strzelecka –
Sztandar do góry swój wznies!

Czy umrzeć nam...

Będziem mieli Polskę (Z tej tu strony Wisły)

Pieśń znana także pod tytułem *Z tej tu strony Wisły*. Brak informacji dotyczących autorstwa tekstu. Utwór przeważnie jest śpiewany na tę samą melodię, co *Płynie Wisła, płynie*.

115. *Krakowiak* *Mel. lud.*
mf
Z tej tu strony Wisły, jak i z tamtej strony,
jak i z tamtej strony. Lic-mia na-sza polska i polskie za-
go-my. *f* Lic-mia na-sza polska i polskie za-go-my.
— 67 —

[Śpiewnik narodowy. Cz. 1: Nuty. Oprac. Władysław Jeziorski. Cieszyn [ok. 1917], s. 67.]

Ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej.
Obiekt dostępny w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej. [Dostęp: 18 września 2018 r.]

Z tej tu strony Wisły,
Jak i z tamtej strony –
Ziemia nasza polska
I polskie zagony.

Ziemia nasza polska
Jest krwią przesiąknięta,
Kochajmy ją, bracia,
Bo to ziemia święta.

Bo to ziemia święta,
Od Boga nam dana
I krwią naszych ojców
Nieraz poświęcana.

W każdym ziarnku zboża
I w każdej roślinie
Taż sama krew polska
Co i w żyłach płynie.

Toż to każdy Polak
W swą ziemię wcielony.
Krwia swoją i sercem
Jest dla jej obrony.

Kocha też Ojczyznę
Ze serca całego,
Jakże nie ma kochać? –
Kiedy to krew jego.

Więc choćby się Moskal
Postawił na głowie,
Będziem mieli Polskę
Jak nasi ojcowie.

Jak nasi Ojcowie,
Jak nasze Pradziady,
Będziem mieli Polskę –
Bez kłótni i zwady.

Hej, Polacy

Brak informacji dotyczących okoliczności powstania pieśni. Zapis nutowy został opublikowany w niewielkim druku zatytułowanym *Cztery wiwaty: mazurek*, wydanym w 1832 r. we Francji.

CZTERY WIWATY
MAZUREK
Słowa W.. S... z Muzyką
Józefa Nowakowskiego.

MAZUR

Hej! Pola... cy hej! ieda... cy! W tańszegółowy do...bie!
Stajmy się te i we...to kaspie...waymy do...bie!
Stajmy wcho to i weso...to kaspie...waymy do...bie!

BIBLIOTEKA NARODOWA
Mus. II. 28 078
Gim.
xl. zasob

[Karta z publikacji *Cztery wiwaty: mazurek*. Oprac. muz. Józef Nowakowski. Awinion 1832, s. 2.]

Ze zbiorów Biblioteki Narodowej.
Obiekt dostępny w bibliotece cyfrowej Polona. [Dostęp: 18 września 2018 r.]

Hej Polacy!
Hej rodacy!
W tak szczęśliwej dobie

Stańmy wkoło
I wesoło
Zaśpiewajmy sobie!

Przeszły chwile
W których tyle
Cierpieliśmy razem;

Dziś uderzmy
I odbierzmy
Ojczyznę żelazem.

Niech wróg hardy,
Godne wzgardy
Ciągnie tłuszcz mnogie;

Pójdziem śmiało
Walczyć z chwałą
Za swobody drogie.

Szablą błysniem,
Kulą świśniem,
Działami zaryczym;

Pierwej mieczem
W pień wysieczem,
Potem wrogów zliczym.

My przykładów
Z naszych dziadów
Dosyć w dziejach mamy;

Wieść nie brednia,
Co do Wiednia
I Kijowskiej bramy.

Ojców godne,
Nieodrodne,
Wolnych przodków plemię.

Głupiej dumie
Bić nie umie
Czołem własną ziemię

Piosnka górników – legionistów

Tekst piosenki pojawił się w *Nowym śpiewniku polskim 1914-1917* opracowanym przez Władysława Jeziorskiego, wydany w Krakowie w 1917 roku. Brak informacji dotyczących powstania pieśni oraz zapisu nutowego.

Dalejże strzelcy do boju wraz!
Już się rozlega trąbki głos,
bagnetów las się jeży,
Więc spieszmy wraz, dopóki czas,
Na bój niech każdy bieży!

Całuska spiesznie lubej daj,
Idź bronić mężnie ojców kraj.
Nas sława czeka tam!
Szczęść nam, szczęść nam,
Szczęść Boże nam!

Z wesołą myślą spieszmy wraz,
Nie zabraknie nam zapалу:
Wszak każdy z wiarą zdąży z nas,
Zwycięstwo ideału.

Na próżno puszczyk huka wciąż!
Po ziemi pełza tylko wąż...
My idziem śmiało tam!...
Szczęść nam, szczęść nam,
Szczęść Boże nam!

A jeśli wkrótce przyjdzie czas
Pożegnać ten świat cały –
Westchnienie me ostatni raz
Uleci z pola chwały.

O luba wtedy nie płacz, nie –
I z oczu twoich otrzyj łzę,
Wszak się obaczym tam...
Szczęść nam, szczęść nam,
Szczęść Boże nam!

Bibliografia

A gdy na wojenkę szli ojczyźnie służyć: pieśni i piosenki żołnierskie z lat 1914-1918: antologia. Oprac. A. Roliński. Kraków 1996.

Kloch Z.: *O poezji pierwszej wojny światowej* [online]. [W:] „Teksty: teoria literatury, krytyka, interpretacja” 1981, nr 6 (60). Dostępny w World Wide Web: <http://bazhum.muzhp.pl>. [Dostęp 28 sierpnia 2018 r.]

Muzyka patriotyczna [online]. Dostępny w World Wide Web: <<http://narodowipatrioci.pl/category/muzyka-patriotyczna/>>. [Dostęp 28 sierpnia 2018 r.]

Oleńnik W., Haładaj N.: *Polska: więcej niż niepodległość*. Warszawa 2018.

Pieśni patriotyczne. Kraków 1989.

Piosenki leguna tułacza. Zebrał B. Szul. Warszawa – Kraków [1919?]. Ze zbiorów Klemensa Tatarczucha – wersja zdigitalizowana w zbiorach Miejskiej Biblioteki Publicznej w Jaworznie.

Polskie pieśni i piosenki: śpiewnik polski. Oprac. A. Wójcicki, J. Cieślak. Warszawa 1989.

Prosnak J.: *Siedem wieków pieśni polskiej: śpiewnik dla młodzieży z komentarzem historycznym*. Warszawa 1986.

Śpiewnik Pieśni Patriotycznych. Dodatek do „Dziennika Zachodniego” 2008, nr 263.

Śpiewnik Polaka, czyli co każdy znać i śpiewać powinien. Dodatek do „Gazety Wyborczej” 2004, nr 236.

Śpiewnik polski. Poznań 2006.

Tobie Ojczyzno: wybór pieśni i piosenek. Oprac. muzyczne Z. Ciechan, red. W. Małycz. Warszawa 1980.

Tam na błoniach błyszczą kwiecie: śpiewnik historyczny. Kraków 1984.

Śpiewnik polski. Wyb. M. Wacholc. Kraków 2010.

Z pieśnią i karabinem: pieśni partyzanckie i okupacyjne z lat 1939-1945: wybór materiałów z konkursu ZMW i „Nowej Wsi”. Oprac. S. Świrko. Warszawa 1971.

Cyfrowa Biblioteka Polskiej Piosenki <www.bibliotekapiosenki.pl>.

Blisko Polski <www.bliskopolski.pl>.

Polska Tradycja <www.polskatradycja.pl>.

[Drużyna Sokoła w Skawinie przed wymarszem do II Brygady Legionów.
Uroczystość poświęcenia pamiątkowej tablicy legionowej [VIII 1914].]

Fot. ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego.

[Dostęp: 20 października 2018 r.]

[Legiony Polskie na ziemiach król. pol.: przemarsz muzyki IV. Pułku [1915 r.]]

Ze zbiorów Biblioteki Narodowej.

Obiekt dostępny w bibliotece cyfrowej Polona. [Dostęp: 20 października 2018 r.]

FUNDACJA

Jaworzno
źródło energii

ISBN 978-83-942677-4-2